

פתרון הבחינה בהיסטוריה ב', 1 יח"ל, מועד חורף 2010

שאלונים: 221,22106

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, רענן נוימרק, שמעון ביטון, דורון קורקוס,

יעקב סרוסי, אמנון הורטיק

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון – בין שתי מלחמות העולם

בפרק זה ארבעה נושאים, ובכל נושא שתי שאלות. על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 1-8

ברית המועצות

השינויים הכלולים בתוכנית הכלכלית החדשה [הנא"פ] על פי הקטע:

א. מס של עד 10% על האיכרים (במקום המצב הקודם של הפקעות כל היבולים) - כיוון שבקטע מצוין שהחקלאים יכולים למכור חלק מהתוצרת שלהם. מכך אנו למדים שהמס על האיכרים היה חלקי, בניגוד לתקופת הקומוניזם המלחמתי שבה הפקיעו השלטונות את כל היבולים.

ב. פתיחת סחר הפנים ליוזמה פרטית מוגבלת (כדי שלאיכרים יהיה במה לסחור עם עודף תוצרתם החקלאית) - כיוון שבקטע מצוין שהחקלאים יכולים למכור חלק מהתוצרת שלהם בשוק החופשי. יש לציין שמדובר בשווקים קטנים ובינוניים.

ג. מתן היתר לקניין פרטי במפעלים קטנים ובינוניים (התעשיות הגדולות עדיין בידי המדינה) - כיוון שבקטע מצוין שקיימת אפשרות להשקעות פרטיות. יש לציין שהתעשיות הגדולות נותרו בידי המדינה וגם סחר החוץ הולאם.

ד. קריאה להשקעות הון זרות, תוך הבטחה לשמירת ההשקעות ורווחי המשקיעים - בקטע מצוין שהתוכנית מעניקה הנחות וויתורים להון זר.

במה שינויים אלה מהווים נסיגה מעקרונות הקומוניזם?

א. בהתאם לאידיאולוגיה הקומוניסטית, כל התוצרת אותה מייצרים האיכרים והפועלים חייבת להיות מולאמת בידי המדינה המחלקת אותה באופן שוויוני בין האזרחים. בתוכנית הנא"פ מדובר על מס חלקי בלבד המאפשר צבירת הון פרטי.

ב. האידיאולוגיה הקומוניסטית מבטלת את המסחר הפרטי ומעבירה אותו לידי המדינה. ואילו בתקופת הנא"פ קיימת נסיגה מעיקרון חשוב זה, שכן התוכנית מאפשרת מסחר פרטי מוגבל [בהיקפים קטנים ובינוניים] המטרה הייתה לאפשר לאיכרים לסחור בעודף תוצרתם.

ג. לפי האידיאולוגיה הקומוניסטית כל התעשיות מולאמות ומנוהלות על-ידי המדינה. בתקופת הנא"פ, כדי לעודד תפוקה תעשייתית גבוהה התירו השלטונות הקמת מפעלים קטנים ובינוניים ביוזמה פרטית.

ד. האידיאולוגיה הקומוניסטית ביטלה את סחר החוץ. לנין שהיה זקוק להון זר אפשר השקעות זרות בברית-המועצות, כשהוא מבטיח לדאוג לכספי המשקיעים ולרווחיהם.

סעיף ב'

השלטון הסובייטי התנגד לציונות כיוון שהמשטר החדש היה מעצם טבעו **אנטי דתי ואנטי לאומי** קיצוני. לפיכך הוא ביקש לבטל את מאפייני הדת והלאום היהודיים. חשוב להדגיש שהוא ביקש לעשות זאת לגבי כל הדתות והלאומים. לגבי הדת, האידיאולוגיה הקומוניסטית ראתה בדת המצאה שקרית של העשירים, מעין צעיף המושם על עיני העניים, כדי שלא ירגישו במצבם האמיתי – מנוצלים על ידי העשירים. הדת משמשת מקור נחמה מוטעה של העניים והביטוי "**אופיום להמונים**" מבטא זאת היטב. לגבי הלאום, האידיאולוגיה פסלה מושג זה שהיה אמור להיעלם לגמרי בחברה השוויונית העולמית החדשה, חברה של מעמד אחד בכל העולם, הלוא הוא מעמד הפועלים. במלים אחרות, לא היו אמורים להתקיים "דת" ו"לאום" על פי המשנה הקומוניסטית (אם כי, כצדד זמני, הכיר המשטר החדש בעמים הרבים ברוסיה והעניק להם אוטונומיה).

אבל, מעבר לתפיסה העקרונית של האידיאולוגיה לגבי מושג הלאום, מנהיגי המהפכה סירבו להכיר ביהודים כלאום גם על פי ההגדרה הישנה (אותה ביקשו לחסל), שהרי היהודים חסרו שני מאפיינים עיקריים בכדי להיחשב כעם- טריטוריה ושפה. לנין, למשל, ראה בהם "**שריד מאובן**", שעתידי להיעלם במהפכה. **סטאלין**, המומחה שלו לענייני מיעוטים, טען כי לא ניתן לדבר ברצינות על היהודים כעם מפני ש"איזה מן עם הוא זה אם יהודי גרוזיני לא יכול לתקשר בשפתו עם יהודי אמריקני"? אפילו קרל מרקס, פילוסוף גרמני ממוצא יהודי, שנחשב כאבי האידיאולוגיה הקומוניסטית, פרסם בשנת 1844 חיבור בשם "שאלת היהודים", חיבור רווי בוז כנגד היהודים, שאותם הוא ראה כמייצגי הקפיטליזם, העתידים להיעלם מן העולם עם בוא המהפכה שתבטל את המסחר. וכך, העמידה המהפכה בפני היהודים אפשרויות לתפוס חלק בחברה החדשה כשווים וכמנהיגים, אך במחיר של אובדן סממני הדת והלאום שלהם. השלטון הסובייטי התנגד לציונות מפני שהייתה התנועה הלאומית של היהודים בעולם.

פעולה אחת שנקט השלטון נגד הפעילות הציונית:

- המפלגות הציוניות והסוציאליסטיות הוצאו מחוץ לחוק. מנהיגי המפלגות הציוניות נרדפו. כתוצאה מכך, התנועה הציונית ירדה למחתרת ברוסיה.
- השלטון הקומוניסטי **אסר על השימוש בשפה העברית** בכתיבה ובהוראה. נאסרה הפצת ספרים ועיתונים בעברית. השפה העברית נתפסה כשפה לאומית ו"בורגנית". לעומת זאת, השלטון תמך בלשון היידיש שנחשבה לשפת ה"עמלים" (הפועלים).

שאלה מספר 2

סעיף א'

שלוש פעולות מתחומים שונים שנכללו בתוכניות החומש של סטאלין והמטרות של כל אחת מהן:

בתחום התעשייה-

א. הקמת מפעלי ענק בערים הגדולות לייצור פלדה, מכונות, מכונות וטרקטורים - על מנת נצל

את שפע הפחם, הברזל והנפט שרוסיה התברכה בו. לדוגמה, מפעל הטרקטורים בסטאלינגרד או מפעל המתכת הענקי במגניטוגורסק שעל נהר האורל.

ב. בניית סכרים, תחנות כוח וחיבור המדינה כולה לרשת החשמל - לדוגמה, הקמת הסכר

לתחנת הכוח המונעת בכוח המים על נהר הדנייפר.

ג. סלילת כבישים והנחת מסילות ברזל - לדוגמה, המסילה לאורך 1,500 ק"מ בין מערב סיביר

למרכז אסיה, שאפשרה העברה מהירה של חומרי גלם ומוצרים מוגמרים בין שני אזורים מרוחקים אלה.

כדי להוציא לפועל את התיעוש המהיר התעורר הצורך הדחוף בגיוס פועלים (להמחשה, ב-1928 היו בברית המועצות רק 4 מיליון פועלים). לשם כך, הועברו מיליוני איכרים אל הערים הגדולות. שם, הם נדחסו עם משפחותיהם בדירות קטנות וחיו בתנאים קשים של צפיפות ומחסור. במפעלים, התנאים היו קשים ביותר: הפועלים חויבו לעמוד **במכסות ייצור**, כשעונשים הוטלו על כל פועל שלא עמד בהן. זכות השביתה והמחאה נאסרו והפועלים הפכו למעין אסירים. המפלגה שלחה סוכנים מיוחדים (קומיסרים) על מנת לפקח על העבודה. מיליונים של תושבים שהתנגדו או סירבו לשתף פעולה הוגדרו **כבוגדים בעם ומחבלים במהפכה**. הנקוו"ד (המשרד לענייני פנים) דאג להענישים - במשך שנות השלושים גדל מספר האסירים במחנות העבודה והגיע למיליונים רבים (לפי הערכות, כשמונה מיליון ב-1939). הם הועסקו בעבודות כפייה בתנאים קשים ביותר, וחלק גדול מפיתוח המסילות, הכבישים והמכרות נעשה על ידם. מנגד, עבדה שיטת התמריצים. התעמולה הקומוניסטית קראה לתושבים לחקות את גיבורי התקופה, שהיו פועלים פשוטים שייצרו מכסות במידה רבה מזו שנדרשה מהם. הדוגמה הבולטת הייתה זו של אלכסיי סטאחנוב, כורה פחם, שעל פי המסופר כרה כמות אדירה של פחם במשמרת אחת. פועל שהצטיין בעבודתו קיבל משכורת גבוהה מיתר הפועלים, קידום, דיור משופר, כבוד ופרסום.

התיעוש התבצע באמצעות הון זר וכספי הבנקים שהולאמו. **מומחים מערביים**, שהגיעו לברית המועצות מתוך סקרנות או הזדהות אידיאולוגית או שכר גבוה ששולם להם בשעה שהמערב היה נתון במשבר כלכלי, תרמו רבות לפיתוח הטכנולוגיה.

מבחינה תעשייתית, תוכניות החומש היו סיפור הצלחה. בתוך 10 שנים הצליחה ברית המועצות להכפיל פי ארבעה את תפוקות הפחם, הברזל והפלדה שלה והפכה למעצמה השלישית בעולם בתחומים אלה (אחרי ארצות הברית וגרמניה). אולם המחיר היה כבד מאוד: מיליונים של פועלים ללא זכויות אדם, העובדים בתנאים קשים, במחסור בביגוד ובריהוט, בצפיפות, בשיטות נוקשות של כפייה וענישה מצד אחד ותמריצים לעובדים מצטיינים מן הצד האחר, מיליוני אסירים חיים בתנאים לא אנושיים במחנות העבודה ומיליונים של הרוגים.

המטרה בתיעוש הייתה: תיעוש מהיר ברמה טכנולוגית גבוהה כדי להדביק את הפער בין ברית המועצות למדינות מערב אירופה (אנגליה וצרפת).

בתחום החקלאות- כדי לבצע את ביטול הנא"פ, דהיינו השתלטות על אמצעי הייצור בכפרים, תוך כדי חיסול ה"קולאקים" (מעמד האיכרים העשירים), נשלחו לכפרים יחידות של הצבא האדום והמשטרה החשאית. האיכרים נקטו במדיניות הדומה למדיניותם בתקופת הקומוניזם המלחמתי: שריפתם או הסתרתם של היבולים, שחיטת בהמות (באותה תקופה חוסלו כ-50% מהסוסים וראשי הבקר וכ-70% מהכבשים והעזים) והתנגדות אלימה.

סטאלין השתמש ביד ברזל כנגד התנגדות האיכרים (יש לזכור כי בתקופה זו סטאלין הוא שליט יחיד). מיליונים של איכרים הוצאו להורג בצורה אכזרית תוך כדי שימוש במטוסים, בטנקים ובמכונות ירייה. כמיליון משפחות גורשו מאדמותיהם והועברו אל הערים הגדולות או למחנות הריכוז בסיביר. מיליונים אחרים סבלו מהתעללויות שונות. למעשה, הקולקטיביזציה בחקלאות גבתה מחיר של יותר מעשרה מיליון הרוגים- הרצח הגדול ביותר בתולדות האנושות עד אז.

באשר לקולקטיביזציה עצמה, כל האיכרים צוו לעבור לקולחוז, ישוב חקלאי בבעלות המדינה ובפיקוחה, כאשר הקולקטיב (הקבוצה) חוכר מן המדינה אדמה, בעלי חיים וציוד חקלאי קל. כל משפחה קיבלה דיור, חלקת גן וציוד חקלאי מוגבל לשימושה. בקולחוז היו במוצע כמאה משפחות והמדינה היא זו למעשה שקבעה את המדיניות החקלאית. על הקולחוז הוטלה חובת תשלום מסים ואספקת תוצרת למדינה. בסוף שנות השלושים הוקמו בברית המועצות אלפי קולחוזים ולמעלה מ-90% מהאיכרים עבדו בהם, כאשר הם נעזרים בתחנות השירות של המדינה שנמצאו ליד הקולחוזים ושסיפקו להם מכונות עבודה (טרטורים וקומביינים, למשל). הקולקטיביזציה בחקלאות הביאה לשינוי במבנה החברתי של ברית המועצות כשמרכז הכובד יעבור אל התעשייה והפועלים.

לסיום, ההתאוששות בחקלאות תהייה איטית: בתחילת שנות השלושים רעב כבד בשל התנגדות האיכרים גרם לחמישה מיליון הרוגים, עדיין חסרו מומחים חקלאיים, שיתוף הפעולה של האיכרים לא היה שלם והעברת מיליוני איכרים לתעשייה הקטינה את התפוקה החקלאית. רק לקראת סוף שנות השלושים הגיעו היבולים למימדים סבירים.

המטרה בתחום החקלאות הייתה ביטול הנא"פ וקולקטיביזציה בחקלאות, שפירושה הפיכת כל האדמות ליחידת משק אחת בבעלות המדינה ובפיקוחה.

בתחום החינוך- סטאלין הקים רשת של בתי ספר ציבוריים בכפרים כדי להקנות מיומנויות של קרוא וכתוב לאיכרים. המלחמה באנלפבתיות נתפסה כמשימה ראשונה במעלה. כמו כן, הוקמו מכונים ללימוד מקצועות טכנולוגיים ובתי ספר ערב לעובדים.

ההצלחה בתחום החינוך הייתה גדולה. מספר התלמידים שביקרו בבתי ספר זינק מעשרה מיליון בשנת 1920 ליותר משלושים מיליון ב-1939. האנלפבתיות כמעט ונעלמה לחלוטין, מוסדות אקדמיים טכנולוגיים הכשירו מדענים, מהנדסים וטכנאים שהיוו את התשתית הטכנולוגית של ברית המועצות התעשייתית.

בל נשכח כי להשקעות הגדולות בתחום החינוך היו מטרות פרגמטיות במפורש: **הפצת האידיאולוגיה הקומוניסטית** (בעיקר בין האיכרים) באמצעות "ביעור הבערות". חשוב לציין כי הלימודים היו חנם והועמדו תחת פיקוחה ההדוק של המפלגה. עוד יש לציין כי הושם דגש על לימודים טכנולוגיים ומדעי הטבע. מדעי הרוח הוזנחו (לא התאפשרו ביקורת וחופש דיון אקדמי) ומקצועות הדת בוטלו. המטרה בתחום החינוך הייתה העלאת רמת ההשכלה של התושבים באמצעות הקמת רשת של בתי ספר ציבוריים ואוניברסיטאות. הסיסמא הייתה: **"לבער את הבערות"**.

סעיף ב'

שלושה צעדים שנקט השלטון הסובייטי במאבקו נגד הביטויים של לאומיות יהודית בשנות ה-30:

1. חיסול האוטונומיה התרבותית היהודית

בשנות השלושים החלו השלטונות הקומוניסטיים לחסל באופן שיטתי את האוטונומיה התרבותית היהודית

שהם עצמם דאגו לטפח בשנות העשרים. הכוונה **לחיסול תרבות היידיש** שהשלטונות כה עודדו בשנות העשרים כדי לשלב את היהודים בחברה השוויינית החדשה באופן מהיר ביותר. כעת, חוסלה "היבסקציה"

ומנהיגיה היהודיים נרדפו ונרצחו. בין הגילויים הבולטים של חיסול האוטונומיה התרבותית היהודית בשנות השלושים: שפת היידיש נאסרה בכתובה ובהוראה, נסגרו העיתונים והוצאות הספרים ביידיש, צומצמה מאוד פעילותו של התיאטרון הממלכתי היהודי של מוסקבה ונזנחו בתי הספר והאוניברסיטאות שבהם לימדו יידיש. למעשה, תרבות אוטונומית יהודית הותרה רק בבירוביג'אן. ניתן לסכם ולומר שמדיניות "הטמיעה מרצון" של השלטונות הקומוניסטיים כלפי היהודים הוחלפה בשנות השלושים למדיניות של שילוב היהודים בכוח.

2. רדיפות היהודים במסגרת שלטון הטרור של סטאלין

במסגרת שלטון הטרור של סטאלין בשנות השלושים **בלטה מגמה אנטישמית ברורה**. השלטונות הציגו את היהודים כגורם המנוגד לדרך המהפכנית מבחינה כלכלית, תרבותית ודתית וכגורם בעל קשרים בינלאומיים הפוגע במולדת הסוציאליסטית. במשפטי הראווה, בהם הועמדו לדין מנהיגים רבים ממוצא יהודי, הציגו השלטונות את יהדותם של מנהיגים אלה כגורם לבגידתם וכסיבה לטיהורים.

במסעות הטיהורים נרדפו, הוגלו, נאסרו והוצאו להורג מאות אלפים של יהודים.

3. המשך רדיפתה של התנועה הציונית

כבר בשנות העשרים רדפו השלטונות את התנועה הציונית באמצעות פעולות שונות כגון: הוצאתה מחוץ לחוק, איסור השימוש בשפה העברית וחיסול המנהיגים הציוניים. בשנות השלושים התגבר הלחץ נגד הציונות ואלפי פעילים ומנהיגים ציוניים נרדפו, נאסרו ונשלחו למחנות הריכוז.

פולין

שאלה מספר 3

סעיף א'

הקשיים של המדינה הפולנית העצמאית על פי הקטע הם (על הנבחן היה לציין שני קשיים):

1. הקמתו של משטר דמוקרטי במדינה שבה אין מסורת דמוקרטית. "המוסדות הפוליטיים המערביים נשתלו במדינות שלא היה להן כל ניסיון בכל צורה של ממשל עצמי".
2. קשיים כלכליים. המשטר הפולני החדש נאלץ להתמודד עם בעיות כלכליות קשות בשל היעדר תשתיות מתאימות בפולין, העדר מוצא לים, בעיות נחשלות והיעדר תיעוש וטכנולוגיה.
3. בעיות של איחוד וליכוד לאומי לאור המיעוטים הלאומיים שבקרבה. בפולין חיו כ-27 מיליון תושבים, כשליש מהם מיעוטים: גרמנים, רוסים, אוקראינים, ליטאים ויהודים.

סעיף ב'

הקשיים הכלכליים של פולין השפיעו על מעמדם של היהודים.

בשנות ה-20 פרץ משבר כלכלי ובשנות ה-30 קבעה הממשלה מדיניות ריכוזית.

הפיקוח והמעורבות במשק שנועדו לשקם את כלכלתה של פולין ופגעו בעיקר ביהודים בתחומים הבאים:

1. **ענף המסחר.** מקור המחיה העיקרי של משפחות יהודיות רבות היה מסחר זעיר בין העיר לכפר וסחר חוץ. מעבר הסחורות מפולין לשווקים ברוסיה פסק לחלוטין, ופגע בסוחרים יהודים רבים אשר ערב המלחמה קיימו קשרי מסחר בין פולין המרכזית לבין פולין המזרחית, שהייתה בידי רוסיה. כעת איבדו הסוחרים היהודים שווקים רבים, וקיימו קשרי מסחר פנימיים בלבד.
- מעורבותה של המדינה בתחומי הסחר פגעה במסחר השוטף, ורבים נאלצו לוותר על עיסוקם המסורתי. משפחות יהודיות עזבו את העיירות, וחיפשו פרנסה בערים הגדולות. בערים הגדולות נקלטו כפועלים אלפי איכרים פולנים רעבים מהכפרים, אך יהודים לא נקלטו ולא הועסקו.
2. **עידוד ממשלתי.** הממשלה עודדה הקמת קואופרציות (אגודות שיתופיות), כדי לפקח על תחומי משק רבים ולרכזם בידיה. בתמיכה בקואופרטיבים השונים ובעידוד להקמתם העדיפה הממשלה אוכלוסייה פולנית על פני יהודית.
3. **התעשייה.** הממשלה העדיפה בתחום התעשייה מפעלים פולניים על פני יהודיים, ועל כן מנעה מתן אשראי ליהודים בעלי מפעלים זעירים, שרצו להשתלב בשיקום המשק. נסגרו מפעלים ובתי מלאכה של יהודים, אשר בעבר שימשו מקור פרנסה לשכבות אוכלוסייה רחבות, ובעליהם נפלטו לשוק מבקשי העבודה. תביעתם של חוגים לאומניים להטיל חרם כלכלי על היהודים, פגעה אף היא בתעסוקה, הן במסחר הזעיר והן בתעשייה הזעירה.
4. **סגירת בתי עסק בימי ראשון.** חוק ממשלתי אסר פתיחה של חנויות ומפעלים בימי ראשון. עקב כך נגרם נזק גדול ליהודים, משום שחנויותיהם היו סגורות יומיים בשבוע ולא יום אחד בלבד.

5. **מוסדות ממשלתיים.** ענף פרנסה נוסף שהלך ונחסם בפני היהודים היה השירות במוסדות ממשלתיים. מורים יהודים נדחו מבתי הספר הממשלתיים, רופאים נדחו מבתי החולים הממשלתיים, ופקידים ממוסדות ומחברות בבעלות ממשלתית. ההגבלות הרבות שצוינו לעיל הובילו להידרדרות כלכלית. ככל שגברה מדיניות המעורבות והפיקוח של הממשלה, כך הצטמצמה העסקתם של יהודים, והתרחבה העסקתם של פולנים. אחוז המובטלים היהודים הלך וגבר.

שאלה מספר 4

סעיף א'

הפעולות שנקט השלטון הפולני בתחום הכלכלה כדי לקדם את המעבר של ממדינה חקלאית למדינה בעלת משק מודרני :

בשל הקשיים הכלכליים שפקדו את פולין לאחר המלחמה ובמהלך שנות ה-20 החלו תהליכי מודרניזציה בעידודה ובפיקוחה של המדינה. אוצרות הטבע היו בבעלות המדינה, והיא ריכזה בידיה את הפיתוח הכלכלי ופיקחה עליו. המדינה צמצמה את היוזמה הפרטית, הקימה קואופרציות בענפי משק שונים, הרחיבה את מעורבותה בסחר הפנים והחוץ, הנהיגה רפורמה חקלאית לטובת האיכרים, הטילה מכסי מגן לעידוד תוצרת מקומית לצד עידוד השקעות הון מצד גורמים חיצוניים, עודדה השקעות הון ופיתוח תעשייתי, והביאה להרחבת המעמד הבינוני ולמעבר מהכפר אל העיר. כל הפעולות האלה נועדו להפוך את המשק בתוך זמן קצר למערבי-מודרני.

בתחום הכלכלה קבעה הממשלה מדיניות שנועדה לייצב את המטבע המקומי, וב-1923 הוחלף המטבע ממרק לזלוטי. פעולות נוספות שנקטו היו צמצום האינפלציה, קיצוץ בהוצאות הממשלה וצמצום הגירעון התקציבי על ידי שינוי שיטת המיסוי והעמקת הגבייה במשק, וכן פנייה לקבלת סיוע חוץ.

סעיף ב'

הצעדים שהשלטון הפולני נקט נגד היהודים בשנות ה-30 : בסוף שנות ה-30, לאחר מותו של פילסודסקי, הוקצנו התופעות האנטישמיות עם התחזקותן של הלאומנות והנטיות הפשיסטיות ברחוב ובפוליטיקה הפולנית. אלה הפכו את האנטישמיות ללגיטימית ברחוב הפולני, הן בביטוייה התאורטיים והן בביטוייה המעשיים :

ביהודים אשר גרו בעיירות ובערים בוצעו פוגרומים, כדי לאלץ אותם להגר, ומצען של מפלגות שונות כלל אמירות ומסרים אנטישמיים קיצוניים.

חוגים לאומניים טענו כי היהודים משתמשים בכוחם להשפיע על פולין בעניינים חשובים : לא ייתכן לתת לגורם זר להשפיע על מדינתם של הפולנים. היהודים היו ותמיד יהיו גורם זר שלעולם לא יוכל להשתלב בכלל האזרחים במדינה, ולכן יש לסייע להם להגר מפולין, כדי שהמשק הפולני יהיה נקי מיהודים. היו גם מי שהחתימו על עצומה שביקשה להכריז על היהודים כ"אזרחים זמניים".

כך קופחו היהודים כלכלית, חברתית ופוליטית על ידי השלטון והחברה בפולין. לקראת מלחמת העולם השנייה דרשה פולין רשמית פתרון ליהודים המתגוררים בה מהוועדה לענייני מיעוטים בחבר

הלאומים. הפתרון שהוצע התייחס לסיוע ליהודים להגר, או לחלופין לסייע בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל או בכל טריטוריה אחרת. צעדים אלה השפיעו על היהודים בפולין כך: על הציבור היהודי בפולין עבר תהליך של התרוששות כלכלית. לצד ההידרדרות הכלכלית עדיין יכלו היהודים להמשיך ולקיים את חיי התרבות ואת מערכות החינוך כבעבר, אך באווירה אנטישמית קשה. בתקופה זו תססה הפעילות הציונית שחתרה לעלייה לארץ ישראל, בעיקר בקרב חוגי הנוער, ולצדה פעילות יהודית ענפה תוך דבקות במסורת היהודית. אך זו לא עתידה להאריך ימים. ב-1 בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה. ברית המועצות וגרמניה כבשו את פולין, ויהודי פולין הושמדו ברובם בשואה.

ארצות הברית

שאלה מספר 5

סעיף א'

שנות ה-20 היו שנים של תופעות סותרות, לצד המודרניות, השגשוג והשפע היו גם תופעות של שנאת מהגרים, שמרנות וחוסר סובלנות:

1. נייטיביזם - תופעת הנייטיביזם באה לציין יחס שלילי כלפי השונה, בארצות הברית יחס זה בא לידי ביטוי בעיקר כלפי השחורים. שיאה של תופעה זו בפעילותו של ארגון ה"קו קלוקס קלאן", ארגון גזעני שהחל לפעול לאחר מלחמת האזרחים והגיע לשיא כוחו בשנות ה-20. ארגון זה פעל באלימות נגד השתלבותם של השחורים ואחת מהתופעות שאפיינו את פעילותו היתה תופעת הלינץ', כאשר שחורים נרצחו בנסיבות שונות, נתלו וגופתם הועלתה באש. הגזענות לא התמקדה בשחורים בלבד, כך למשל יצרן המכוניות הנרי פורד פרסם בעיתונו פרסומים אנטישמיים שונים נגד השתלבות היהודים באוניברסיטאות יוקרתיות, וכתבות שהזכירו באופיין את "הפרוטוקולים של זקני ציון".
2. הגבלת ההגירה לארה"ב - מתנגדי ההגירה העבירו ב-1924 את "חוק ג'ונסון", שקבע מכסות הגירה, בעיקר ממזרח אירופה.
3. חוקי היובש. התיקון ה-18 לחוקה הידוע בשם, חוקי היובש" עבר. חוקי היובש אסרו על שיווק אלכוהול, הם הביאו לפעילות של חברות פשע מאורגן(מאפייה) שהשתלטו על שיווק האלכוהול, תוך סיכון שלום הציבור וסיכון היציבות של הממשל בשל שוחד לשוטרים, שופטים ומושלים.

סעיף ב'

בקטע המקור ניתן לראות תקוות ליציאת היהודים מהמקצועות המסורתיים באמצעות רכישת השכלה. תקוות אלה התממשו באופן הבא:

כלכלה

גם בצד המקצועי חלו שינויים רבים, שני גורמים מעכבים "הנומרוס קלאוזוס" (מכסות לימודים באוניברסיטאות לפי ארצות מוצא) והאנטישמיות (היו אוניברסיטאות שניסו לפעול נגד קבלת יהודים) לא הצליחו למנוע את הגידול של היהודים בענפים המובילים. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם בלטו היהודים כיוזמים בתחומי הבידור והקולנוע כך למשל חלק גדול מהאולפנים של הקולנוע האמריקני כמו MGM היו בבעלות יהודית.

הדור החדש של היהודים, ילידי ארצות הברית, עזבו את מקצועות הטקסטיל שאפיינו את הדור הקודם ועברו למקצועות חופשיים ובהם משפטים ורפואה, כך למשל בניו יורק שהייתה מוקד יהודי, 65% מעורכי הדין היו יהודים ו- 55% מהרופאים.

חינוך

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם גברה נטייתם של צעירים לבחור במקצועות חופשיים אשר דורשים השכלה גבוהה. שיעור הסטודנטים היהודיים היה גבוה בהרבה מחלקם באוכלוסייה, כך למשל בארצות הברית כולה היו היהודים כ- 9% מהסטודנטים ובניו יורק כ- 49% מהסטודנטים. נשיאי האוניברסיטאות היוקרתיות כמו הרוורד הביעו את התנגדותם לתופעה אותה כינו "פלישת היהודים לקמפוסים".

שאלה מספר 6

סעיף א'

לאחר מלחמת העולם הראשונה פקד את ארצות הברית שפע שלא ידעה כמותו. העיקרון הכלכלי שהנחה את הממשל באותן שנים היה "קפיטליזם חופשי" - "לייסה פייר" - "הנח לעשות", משמעותו- כלכלה חופשית שעודדה יוזמות פרטיות כמעט ללא התערבות הממשל.

בשלושת החודשים הראשונים לשלטונו פעל רוזוולט לשיכוך הבהלה הכללית ולהחזרת אמונו של העם בשלטון ובמדינה. לאחר הקים צוות מומחים שזכה לשם "צוות המוחות" (Brains trust), צוות זה הביא להפעלת תכנית כלכלית חדשה שזכתה לכינוי "הניו דיל" (New dill). תכנית זו התבצעה בחקיקה בשני שלבים והיא מהווה מהפך במדיניות המסורתית של ארצות הברית בכך שהממשל התערב באופן חסר תקדים בתכנון הכלכלי והחברתי. החידוש והקווים המנחים:

1. אחת מן המסקנות הראשונות של צוות המומחים, היתה שהתפיסה הכלכלית המסורתית, כלומר "הקפיטליזם החופשי" ניכשל, לפי התפיסה הישנה נקבע שהכלכלה תנוהל בהתאם "לכוחות החופשיים של השוק" והכול יסתדר מאליה, לממשל אסור להתערב במגמה זו אשר היתה מעוגנת בחוקה האמריקנית. הפתרון של רוזוולט היה דווקא במעורבות של הממשל באופן ישיר בענייני הכלכלה, כדי לחדש את מעגל הייצור.
2. על הממשל להתערב לא רק בענייני הכלכלה, אלא ליטול אחריות אף בתחום החברתי, כלומר להכיר בחובתו של הממשל לדאוג לביטחונם הסוציאלי של האזרחים על ידי מניעת מצב של מחסור יומיומי, בכל יסייע הממשל גם למובטלים השרויים בעוני ובייאוש.

3. רוזולט חולל מהפך בגישתו של הממשל הפדראלי היושב בווישינגטון בנוגע למעורבות השלטון המרכזי, בנעשה במדינות המרכיבות את ארצות הברית. אחד הביטויים לכך הינו היוזמה הישירה של הממשל בווישינגטון בתכנון לאומי כולל של מקורות אנרגיה, אוצרות טבע ועוד, שהפכו את הממשל לרשות כלכלית גדולה.

סעיף ב'

הזרם הרפורמי (י"ל מאגנס, אבא הלל סילבר, סטפן וייז)

מייסדי התנועה הרפורמית הגיעו בעיקר מגרמניה, והגדירו את עצמם כעדה דתית ולא כלאום. הם ראו בארצות הברית את ביתם ואת ארצם, ושאפו להשתלב כאזרחים שווים זכויות, תוך שמירה על תוכנה של הדת היהודית והתאמתה למציאות משתנה.

ב-1885 התכנסה בפיטסבורג "ועידת איחוד הקהילות הרפורמיות", ובה התקבל **מצע פיטסבורג**. המצע גיבש את עקרונותיה של התנועה, והגדיר את הרפורמים כקהילה דתית שאין לה כל דרישה לאומית. התנועה הכירה בתנ"ך ובחוקי משה, אך עם זאת התחייבה לקיים רק את אותן מצוות מוסריות ומנהגים המקדשים את חייו, ודחתה את כל המצוות המעשיות שאינן מתאימות לאורח החיים המודרני. לפיכך כל חוקי המשנה והתלמוד העוסקים בכשרות, בטהרה ובמלבוש ונובעים מהעבר אינם מקדמים את היהודי במישור הרוחני, אלא משמשים מכשול בפניו. הרפורמים האמינו כי הם מייצגים את "היהדות המתקדמת", המתאימה את עצמה לרוח התקופה המודרנית, ובכך מאפשרת השתלבות יהודית בחברה האמריקאית ללא כל מגבלות.

מנהגי התפילה בבית הכנסת הותאמו אף הם לרוח התקופה: הידור בתי התפילה, שימוש בלשון האנגלית בתפילה, שילוב מוזיקה בכלי נגינה בתפילה, ישיבה משותפת של גברים ונשים ושיתוף נשים בתפילה כולל עלייה לתורה.

סוגיות ביחס לקיום ברית מילה והיתר נישואי תערובת נשארו פתוחות, ועוררו מחלוקות בקרב הרפורמים.

בין שתי מלחמות העולם חל שינוי משמעותי בקרב ההנהגה והקהילה היהודית הרפורמית בארצות הברית.

בתקופה זו מיתנה המנהיגות הרפורמית את עמדותיה, והובילה לשינוי עמדות בתחומי הדת וביחסה לציונות. שינויים אלה התבטאו ב-1937 עם פרסום **מצע קולומבוס**, שביטל את מצע פיטסבורג. היחס כלפי המסורת היהודית זכה כעת ליחס אוהד, שהדגיש את חשיבות המסורת להמשך קיומו של העם היהודי.

המגמה האנטי לאומית והאנטי ציונית הוותיקה הוחלפה בתמיכה בבניית הבית הלאומי-ציוני בארץ ישראל, לא רק כמקום מקלט ליהודים נרדפים אלא גם כמרכז רוחני ותרבותי.

רבים מבני הקהילה הרפורמית בארצות הברית לא התכוונו לעלות לארץ ישראל, והמשיכו להתייחס לארצות הברית כביתם וכמולדתם. אך עם זאת סייעו בבניית ארץ ישראל, ונרתמו למשימות כלכליות, תרבותיות ורוחניות שעמדו בפני היישוב היהודי הגדל ומתפתח בארץ ישראל.

הזרם האורתודוקסי (משה ז' מרגלית, דב אריה הכהן)

האורתודוקסים הם יהודים אדוקים ממזרח אירופה שהגיעו בגל ההגירה הגדולה, והאמינו כי יוכלו להעתיק לחברה החדשה בארצות הברית את דפוסי חייהם. הם התנגדו להשתלבות בחברה החדשה ולשינוי כלשהו, נשארו נאמנים לדת ולמסורת, והתעלמו משינויים מודרניים שעברה החברה. כל ניסיון לפשרה נתפס ככפירה בעיקר, ולכן הקפידו לשמור בדקדקנות יתרה על המצוות ועל אורח חיים מסורתי, הכולל שמירת כשרות, תפילה שלוש פעמים ביום, לבוש מסורתי וקיום מצוות כהלכתן תוך הסתגרות והתנתקות מהסביבה.

האורתודוקסים שמרו על חיי קהילה סגורים. הם לימדו את ילדיהם ב"חדר", דיברו יידיש כדי לא לחלל את השפה העברית כשפת קודש המשמשת לתפילה בלבד, ייסדו מאות בתי כנסת שהפכו למרכזה של קהילה זו, והקימו "חצרות" של חסידים וישיבות שנועדו לשמור על העולם היהודי הישן. כתנועה מאורגנת היא סבלה מפיצולים ומפילוגים רבים, שנבעו מנוסחי תפילות וממנהגים שונים שהביאו איתם היהודים ממזרח אירופה. למרות זאת פיתחו אף הם דפוסי אמריקאיים. בשנות ה-20 הוקמה האוניברסיטה האורתודוקסית הראשונה, "הישיבה יוניברסיטי" (ישיבת עץ החיים), הנחשבת עד היום למוסד לימוד יוקרתי בקרב יהדות ארצות הברית.

מקצתם של האורתודוקסים התנגדו לרעיון הציוני ולתנועה הציונית, ששאפה להקים מדינה יהודית בארץ ישראל בידי אדם. לצדם פעלו בארצות הברית אורתודוקסים חברי תנועת המזרחי העולמית, שהיו ציונים בתפיסת עולמם, ופעלו למען התנועה הציונית ולמען היישוב היהודי המתהווה בארץ ישראל.

הזרם הקונסרבטיבי (יצחק ליסר, שניאור זלמן שכטר, אלכסנדר קוהוט)

הקונסרבטיבים, המשמרים, התאימו את המסורת למציאות האמריקאית בלי לפגוע בהלכה היהודית המסורתית. הם ניסו לשלב בין אורח החיים היהודי-מסורתי לבין החברה המודרנית האמריקאית. לדעתם, היהדות מתפתחת ומשתנה, ויש להתאימה לרוח הזמן בלי לפגוע בהלכה היהודית. הם הקפידו על תפילה בשפה העברית, על שמירת שבת, על כשרות, שמירה על אורח חיים יהודי-דתי בבית בכך שקיימו מצוות ומנהגים מסורתיים, ועודדו הקמת בתי ספר דתיים-יהודיים שבהם ילמדו את השפה העברית.

הם הנהיגו שוויון בין המינים, ולפיכך התירו לנשים לכהן כרבניות. הקונסרבטיבים פעלו רבות לפיתוח המורשת היהודית, והפכו את המרכז היהודי בארצות הברית למרכז יוצר ללימוד היהדות על גווניה הדתיים, התרבותיים וההיסטוריים.

הקונסרבטיבים תמכו בהשתלבות בחברה האמריקאית המודרנית, אך עם זאת, שמרו על זהות יהודית-אתנית ועל קשר עם התנועה הציונית ועם מדינת ישראל. הם לא ראו כל סתירה בין תמיכה בציונות לבין נאמנותם לאומה האמריקאית. הקונסרבטיבים תמכו בציונות מלכתחילה, בניגוד לרפורמים ששינו את דעתם במשך הזמן. יחסם החיובי לציונות הוביל לשיתוף פעולה עם התנועה הציונית. רובם ראו בציונות המדינית אמצעי להשגת המטרה: תקומת העם היהודי בארצו ברוח דברי הרצל ושיבת היהודים אל היהדות. ועל כן ייחסו חשיבות לכך שהציונות לא תתנתק מהמורשת היהודית.

זרמים אלו נחלקו בשתי סוגיות עיקריות:

1. **קיום מצוות הדת ומנהגיה.** האורתודוקסים והקונסרבטיבים שמו דגש על שימור היהדות המסורתית, ובניגוד אליהם טענו הרפורמים כי יש להשתלב בחברה האמריקאית ולהפוך לחלק ממנה. לשם כך יש לשנות את מנהגי הדת היהודית בהתאם לתפיסה המודרנית של החברה שבה הם חיים. בהקשר זה ניכר המתח בין שמרנות לקדמה, בין מסורת למודרניזציה.
2. **היחס להשתלבות בחברה האמריקאית.** האורתודוקסים הסתגרו מפני מגע עם החברה החיצונית ואילו הרפורמים היו בעד קשר מתמיד עם סביבתם.

צרפת

שאלה מספר 7

סעיף א'

מדיניותה הביטחונית של צרפת הושפעה מהגורמים הבאים:

1. **החשש מגרמניה:** למרות שצרפת הייתה בצד המנצח במלחמת העולם הראשונה, היא חששה מאד מהאפשרות שגרמניה תשוב ותתקוף אותה בעתיד. הגרמנים עלו על צרפת באופן ניכר בהיקף כוח האדם (40 מליון צרפתים, לעומת 60 מליון גרמנים). גם יכולתה הטכנולוגית הגבוהה של גרמניה הגבירה את החששות בצרפת.
  2. **מחסור בלוחמים:** בשנות ה-30 סבלה צרפת ממצוקת כוח אדם המתאים להכשרה כחיילים ולוחמים. האבדות הכבדות במלחמת העולם הראשונה הביאו למצב בו חסרו שנתונים שלמים באוכלוסיה הצרפתית.
  3. **תפוקה נמוכה בתעשייה:** בשנות ה-30 חוקקה ממשלתו של לאון בלום שורת חוקים סוציאליים שנועדו לשפר את תנאי העובדים. בין השאר נחקק "חוק 40 השעות" שהגביל את שבוע העבודה בצרפת ל-40 שעות עבודה. בגרמניה עמד שבוע העבודה על 60 שעות וכתוצאה מכך הייתה התפוקה התעשייתית הגרמנית גבוהה באופן ניכר בהשוואה לזו הצרפתית. כך יכלו הגרמנים להגביר באופן ניכר את היקף ההתחמשות וההכנות למלחמה, לאחר עליית היטלר לשלטון (1933), בעוד שהתעשייה הצרפתית ממשיכה להפגין רמת ייצור נמוכה ביותר.
  4. **פיגור בחימוש:** רמת החימוש של הצבא הצרפתי הייתה נמוכה בהשוואה לחימוש הגרמני. הצבא הצרפתי סבל ממחסור בטנקים, במטוסים ובתותחים. חמור במיוחד היה מצבו של חיל-האוויר הצרפתי שפיגר באופן ניכר באיכות המטוסים ובמספרם בהשוואה לחיל-האוויר הגרמני. משרד חימוש הוקם בצרפת רק שבועיים לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה! רמת חימושו הירודה של הצבא הצרפתי הובילה לתפיסת בטחון הגנתית שהתבררה כמוטעית מיסודה כאשר הותקפה צרפת בידי גרמניה במלחמת העולם השנייה.
- שניים מהצעדים שנקטה צרפת כדי לממש מדיניות זו:
- **הקמת קו מז'ינו:** מסקנת המטכ"ל הצרפתי ומערכת הביטחון הצרפתית ממלחמת העולם הראשונה הייתה שההגנה היא זו שניצחה במלחמה. תפיסה הגנתית זו הוליכה את צרפת

לבניית קו ביצורים אדיר שהשתרע לכל אורך גבול צרפת – גרמניה אך לא נמשך לאורך הגבול הבלגי. מדובר היה במערכת ביצורים משוכללת ביותר שנבנתה מבטון מתחת לאדמה וכללה עמדות ירי, חדרי אוכל מוגנים מהתקפת גזים ואת מיטב חידושי הטכנולוגיה של התקופה. בסופו של דבר התברר שהתפיסה ההגנתית הצרפתית הייתה שגויה. נקודת התורפה הייתה העובדה שהקו לא נבנה לאורך הגבול הבלגי. במלחמת העולם השנייה תקפו הגרמנים את צרפת דרך בלגיה ובתוך כשבועיים הכניעו את הצרפתים כשהם מותירים את קו מזיינו ככלי ריק.

- **יצירת מערכת בריתות:** אמצעי נוסף של צרפת להתמודד עם החשש ממתקפה גרמנית היה חתימת הסכמי הגנה עם מדינות שונות באירופה. בספטמבר 1920 חתמה צרפת על ברית צבאית עם בלגיה, בה התחייבו שתי המדינות לסייע האחת לרעותה במקרה של מתקפה. בנוסף, נחתמו חוזה הגנה עם פולין ומדינות "ההסכמה הקטנה" (צ'כוסלובקיה, יוגוסלביה ורומניה). לשני הצדדים היה אינטרס לבלום את גרמניה. הצרפתים היו מעוניינים בברית עם מדינות מזרח אירופה, שתאלץ את גרמניה לפצל את כוחותיה במצב של מלחמה. במיוחד היו הצרפתים מעוניינים בברית עם פולין שנחשבה מדינה חזקה במזרח אירופה. חוזה הברית שנחתם בין צרפת ופולין היה מכשיר לשיתוף פעולה מדיני הדוק. להסכם נלווה נספח צבאי סודי שבעקבותיו סיפקה צרפת בתנאים נוחים משלוחים גדולים של אמצעי לחימה לצבא הפולני. למדינות "ההסכמה הקטנה" היה אינטרס לחתום על חוזה הגנה עם צרפת כיוון שהן חששו מהאפשרות שהאימפריה האוסטרו-הונגרית, שאיבדה את עצמאותה לאחר מלחמת-העולם הראשונה, תחזור להתקיים וכך הן תאבדנה את עצמאותן. חתימת חוזה הגנה עם פולין ומדינות "ההסכמה הקטנה" הרחיבה את תפיסת הביטחון הצרפתית. כעת היו הצרפתים מחויבים לא רק להסדרים שנקבעו בוורסאי אלא גם לביטחוןן של מדינות מזרח אירופה.

סעיף ב'

המחלוקת בקטע המקור היא בין "הצרפתים בני דת משה" ל"יהודים הזרים". המחלוקת נסובה סביב שני נושאים מרכזיים: השתלבותם של היהודים הזרים בחברה הצרפתית ושאלת הלאומיות היהודית. היהודים הזרים מנו שתי קבוצות עיקריות:

1. **יהודים מגרמניה אוסטריה וצ'כיה שנרדפו ע"י הנאצים:** יהודים אלו הגיעו לצרפת בשנים 1933-1940 (מעליית הנאצים לשלטון בגרמניה ועד פלישת הצבא הגרמני לצרפת). יהודים אלה נשארו ברובם בצרפת לאחר שתם תוקף הוויזות החוקיות שלהם ונחשבו מהגרים בלתי חוקיים. לכן הם גם התקשו למצוא עבודה. הם חיו בתנאי דלות ועוני והחיו בדעת הקהל הצרפתית את דמות "היהודי הנודד", העני והמושפל. כתוצאה ממצבם הקשה עוררו יהודים אלו תגובות אנטישמיות ומ-1938 ניסתה ממשלת צרפת להגביל את הגירתם. בשנות ה-30, כאשר החמיר המצב הכלכלי בצרפת על רקע המשבר הכלכלי העולמי, הפכו מהגרים יהודים אלה לשנואים ונרדפים עוד יותר, כיוון שנחשבו מתחרים על מקומות העבודה והתוצאה הייתה- התגברות האנטישמיות.

2. יהודים זרים ממוצא אשכנזי: מרבית יהודים אלו הגיעו ממזרח אירופה, בעיקר מרוסיה, פולין ורומניה על רקע פרעות ורדיפות בארצות מוצאם. יהודים אלו השתייכו ברובם למעמד הפועלים ולא נקלטו בחברה הצרפתית. הם לא דיברו את השפה המקומית (דיברו יידיש) ועבדו ברובם במקצועות קשיי יום בתעשיית הטקסטיל, הנעליים, מסחר זעיר וסדקית. יהודים אלו בלטו בזרותם והיהודים הצרפתים התייחסו אליהם בזלזול. לפי הערכות שונות מנו היהודים ממוצא אשכנזי כ-170 אלף נפש.

על רקע מאפיינים אלה ניתן להבין שהיהודים הזרים העדיפו לשמר רבים מן המאפיינים שהביאו מארצות מוצאם ולכן הם עוררו ביקורת מצד "הצרפתים בני דת משה" שראו את עצמם כצרפתים.

גם ביחס לציונות התעוררה מחלוקת בין שתי הקבוצות:

היהודים הוותיקים בצרפת לא תמכו באופן גלוי בפעילות התנועה הציונית ולא היו חברים בה, בגלל החשש שיואשמו בנאמנות כפולה [הרעיון הציוני שפירושו נטישת הגולה והקמת מדינה יהודית בא"י מתנגש עם הצורך להביע נאמנות למדינה הצרפתית]. עם זאת היהודים הוותיקים גילו עניין בהתקדמות המפעל הציוני בארץ-ישראל (למשל: קריאת עיתוני התנועה הציונית). המהגרים היהודים (היהודים הזרים) הביעו תמיכה גלויה בפעילות הציונית, חלקם היו פעילים בה, אך מטרתם הראשונה הייתה להתבסס בצרפת, שאליה הגרו לא מכבר.

שאלה מספר 8

סעיף א'

השפעות מלחמת העולם הראשונה על צרפת בתחום הכלכלה:

1. הרס תשתיות: בצפון מזרח צרפת התנהלו קרבות כבדים ביותר במהלך מלחמת העולם הראשונה. מדובר באזורי התעשייה הכבדה של צרפת שנפגעו קשות במלחמה. המלחמה הרסה גם את תשתיות התחבורה באזור ושיקום התעשייה הצריך הון רב שלא היה מצוי בצרפת.
2. מעבר המשק מיצור בזמן מלחמה לשעת שלום: במהלך מלחמת העולם הראשונה רתמה צרפת את כל יכולתה המשקית והתעשייתית לטובת המאמץ המלחמתי. כשהסתיימה המלחמה לא היה עוד צורך בייצור הצבאי המואץ והמפעלים החלו פולטים ידיים עובדות. כך נוצרה בעיית אבטלה שהחריפה עם חזרתם של מאות אלפי חיילים מהחזית.
3. אובדן השקעות ברוסיה: בשנים שלפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה השקיעה צרפת סכומי כסף גדולים בהקמת מפעלים ברוסיה. במהלך המלחמה התרחשה ברוסיה המהפכה הקומוניסטית (1917). בתוך זמן קצר הלאים השלטון ברוסיה את המפעלים הצרפתיים וכל השקעותיה של צרפת ירדו לטמיון.

דרך התמודדות אחת של צרפת בתחום זה:

- דרישה לפיצוי מלחמה מגרמניה: בחוזה וורסאי שנחתם בסיום מלחמה"ע-1 נקבע שצרפת תקבל פיצויי מלחמה על הנזק שנגרם לה מגרמניה. הצרפתים היו אמורים לקבל סכומים

גבוהים מאד מגרמניה מידי שנה (52% מסך כל פיצויי המלחמה שאמורה הייתה גרמניה לשלם למדינות המנצחות נועדו לצרפת). בתחילת שנות ה-20 קיבלה צרפת חלק מהפיצויים מגרמניה ועובדה זו סייעה לה להתמודד עם קשייה הכלכליים. כאשר התברר לצרפת ב-1923 שהגרמנים אינם עומדים בהתחייבויותיהם לתשלום הפיצויים פלשו הצרפתים לחבל הרוהר-מרכז תעשיית הפחם והפלדה הגרמני, במטרה לאלץ את הגרמנים להמשיך ולשלם את הפיצויים. בעקבות הפלישה נקבע הסדר פיצויים, בחסות ארה"ב, וגרמניה שבה לשלם את הפיצויים.

סעיף ב'

1. משבר כלכלי ושנאת זרים - כדי להתמודד עם המחסור בידיים עובדות שנוצר לאחר מלחמת העולם הראשונה, עודדה ממשלת צרפת הגירה. בשנות ה-20 הגיעו לצרפת כ-3 מיליון עובדים איטלקיים, רוסים ופולנים, שבאו לעזור בשיקומה של צרפת ונחשבו ל"מצילי המשק". בשנות ה-30 פרץ משבר כלכלי חמור, החלה בעיית אבטלה והמהגרים נתפסו כמתחרים על מקומות העבודה. תנועות הימין ניצלו את החשש מהזרים להסית נגדם ולצבור כוח פוליטי. חלק גדול מן המהגרים היו יהודים, שבעיני רבים סימלו איום משולש: כלכלי-תחרות על מקומות העבודה, תרבותי-היהודים שימרו את התרבות של ארץ מוצאם, ופוליטי- כך למשל בדמותו של ליאון בלום, איש השמאל השנוא.
2. פרשת סטביסקי-סטביסקי, יהודי ממוצא רוסי שהתאזרח בצרפת. הוא הצליח להונות את השלטונות הצרפתים באמצעות שימוש בניירות ערך מזויפים. ב-1933 נחשפה הפרשייה והתברר ששר בכיר שיתף איתו פעולה. מאוחר יותר התגלתה גופתו של סטביסקי ולא ברור אם הוא התאבד או נרצח ע"י המשטרה. תנועות הימין הקיצוניות כמו "אקסיון פרנסז" ניצלו את הפרשייה כדי להסית נגד השלטונות.

תגובת היהודים הוותיקים להתגברות האנטישמיות

בשנות ה-30 מתמודדים יהודי צרפת עם התגברות האנטישמיות במדינה מצד אחד והשפעת הנאציזם בגרמניה על הכוחות הימניים הלאומניים בצרפת מצד שני. עמדתם העקרונית של יהודי צרפת הייתה שהדרך הטובה ביותר להתמודד עם האנטישמיות היא לסמוך על הדמוקרטיה הצרפתית. היהודים הוותיקים בחרו במדיניות של הרגעה ושקט פוליטי כשהם מדגישים את הניטרליות הפוליטית שלהם. היהודים הצרפתים (הוותיקים) ראו בהגירת היהודים לצרפת ובייחוד בהגירת יהודי גרמניה את אחד הגורמים להתפרצות האנטישמיות. גישתם של יהודי צרפת הייתה שהתערורות תופעת האנטישמיות מקורה בחולשה חברתית העתידה לחלוף ולא בתופעה כרונית ומושרשת בחברה הצרפתית (כפי שהייתה לדעתם, ברוסיה ובגרמניה). יהודי צרפת הוותיקים התנגדו לקחת חלק באסיפות המוניות שניהלה "הליגה הבינלאומית נגד אנטישמיות" שנוסדה ב-1928 ונאבקה בגורמים הפשיסטיים בצרפת. היהודים הוותיקים בצרפת פעלו לשילוב היהודים הזרים בחברה, בכלכלה ובתרבות במטרה להטמיע את המהגרים באוכלוסייה הכללית.

תגובת המהגרים היהודים להתגברות האנטישמיות

לעומת יהודי צרפת הוותיקים המהגרים היהודים בצרפת לא הסכימו להימנע מפעילות פוליטית כאשר ביטחונם האישי הועמד בסכנה. מהגרים אלו הגיעו מארצות שבהן התנהלה פעילות פוליטית רדיקלית (קיצונית) ולכן ראו במאבק פוליטי באנטישמיות דרך ביטוי לגיטימית. המהגרים היהודים בצרפת פעלו באמצעות שני ארגונים במטרה להיאבק באנטישמיות. האחד כונה "הפדרציה" – ארגון שהשתתף בפעילות פוליטית אנטי נאצית והטיף לחרם נגד סחורה גרמנית. השני ארגון "החזית העממית היהודית" – גוף קומוניסטי שנאבק בפאשיזם, באנטישמיות ובשנאת הזרים.

פרק שני - גרמניה בימי הרייך השלישי, מלחמת העולם השנייה והשואה

בפרק זה על הנבחן לענות של שתי שאלות, לפי אחת מהאפשרויות האלה:
 שתיים מהשאלות 9-11 או אחת מהשאלות 9-11, ועל אחת מהשאלות 12-13.

מדיניות הפיוס ביטוייה וגורמיה:

מדיניות הפיוס זהו הכינוי, שניתן למדיניות הויתורים שניהלו מדינות המערב בריטניה וצרפת אל מול המדיניות התוקפנית של גרמניה, איטליה ויפן. ראשיתה של מדיניות זו היא בשנות ה-20 כאשר בריטניה וצרפת לא עמדו על כך, שגרמניה תבצע את כל ההתחייבויות שלה כפי שנקבעו בחוזה ורסאי. בשנות ה-30 התגברה התוקפנות של גרמניה, איטליה ויפן (יש פירוט בדפים על 9 צעדים תוקפניים). הפייסנות של מדינות המערב בא לידי ביטוי בכך שכל פעם שגרמניה לא עמדה בהתחייבותיה וביצעה פעולה תוקפנית כמו סיפוח אוסטריה פלישה לחבל הריין וכיבוש צ'כוסלובקיה מדינות המערב שתקו.

הגורמים לפייסנות:

1. הטראומה של מלחמת העולם הראשונה - מלחמה זו גרמה למיליוני הרוגים ומיליוני פצועים. החשש הגדול היה ששוב פעם יפול אסון דומה על אירופה. השאיפה הייתה להימנע ממלחמה כמעט בכל מחיר. (מגמות פאציפיסטיות).
2. חילוקי דעות בין בריטניה וצרפת - בין שתי המעצמות היו חילוקי דעות (כבר בתום מלחמת עולם ראשונה) באשר ליחס שיש לנקוט כלפי גרמניה. צרפת רצתה נקמה, היא הייתה נוקשה ומחמירה. הבריטים לעומת זאת רצו לשקם ולחזק את גרמניה כדי לשמור על "מאזן הכוחות" באירופה ולמנוע התחזקות יתרה של צרפת. לכן לא היה תיאום ביניהם. גרמניה ניצלה זאת.
3. הפחד מהקומוניזם - הפחד האמיתי של מדינות המערב היה מפני הקומוניזם. ברית המועצות והעומד בראשה סטאלין נתפסו כאיום האמיתי על שמירת היציבות באירופה. בריטניה וצרפת האמינו בשלב מסוים שכדאי לתת לגרמניה להתחזק מבחינה צבאית מפני שכך יהיה ניתן לבלום את התפשטות הקומוניזם.
4. בריטניה ובמיוחד בתקופת שלטונו של ראש הממשלה - צ'מברלין הייתה משוכנעת שאם הם יתנו להיטלר את מה שהוא דורש הוא לא יבוא בדרישות נוספות ובכך הם יצליחו למנוע מלחמה. הטעות הייתה שככל שנכנעו לדרישות של היטלר, כך גם גדל תאבונו לעוד ועוד שטחים.

סעיף ב'

צ'רצ'יל טען בדבריו כי מדיניות הפיוס (ההתנגדות הקטנה ביותר... נסיגה מתמדת בכוחנו...) רק עודדה את היטלר להמשיך במדיניות התוקפנית והובילה לכך שכל האפשרויות לעצור את התגברות כוחם של הנאצים הוחמצו.

דוגמאות לביטויים של פייסנות:

הפלישה לחבל הריין (מארס 1936)- בתום מלחמת העולם ה-1 נקבע שחבל הריין יהיה אזור מפורז, כלומר על גרמניה יאסר להכניס לאזור צבא. היטלר החליט להתעלם מהאיסור ולמרות האזהרות הקשות של מפקדי הצבא שלו, הוא הורה לשלוח 3 גדודים חמושים לחבל הריין במארס 1936. הצרפתים לא הגיבו (בשל בעיות פנים) ובכך נחשפה חולשתם. היטלר הצטייר כגאון צבאי, הערצה כלפיו בגרמניה גברה והוא הבין שניתן לבצע פעולות עוד יותר תוקפניות.

סיפוח אוסטריה (אנשלוס)- שנת 1938 היא השנה שבה סופחה אוסטריה לגרמניה. קדמו לכך מספר פעולות אותן ביצע היטלר. באוסטריה פעלה מפלגה נאצית אשר קיבלה הוראות מגרמניה. לאחר ניסיון לבצע הפיכה במדינה בשנת 1934, נעצרו ונכלאו פעילים נאצים והמפלגה הנאצית האוסטרית הוצאה אל מחוץ לחוק.

בשנת 1938 זימן היטלר ללשכתו את קנצלר אוסטריה קורט פון שושנינג ושם דרש ממנו שני דברים:

* לשחרר את הפעילים הנאצים מהכלא.

* לשתף את המפלגה הנאצית האוסטרית בשלטון.

שושנינג ענה לו שהוא צריך לעשות משאל עם ואין באפשרותו לקבל על דעת עצמו החלטות כאלה. היטלר טען ששושנינג מנסה להתחמק ממתן תשובה ואיים עליו, שאם הדרישות שלו לא תעננה חיל האוויר שלו יפגיז את העיר וינה. לקנצלר האוסטרי לא הייתה ברירה, הוא נאלץ להתפטר ואת מקומו תפס מנהיג המפלגה הנאצית באוסטריה. תוך פרק זמן קצר נכנסו כוחות גרמניים לתוך אוסטריה. הטענה הייתה שהם הוזמנו ע"י הקנצלר החדש במטרה להתמודד עם המהומות שפרצו בה. לאחר זמן קצר נערך במדינה משאל עם (תחת טרור) והוחלט שאוסטריה תסופח לרייך ה-3.

משמעויות הסיפוח:

א. היטלר התעלם לחלוטין מכל ההסכמים הבינלאומיים- בחוזה ורסאי נאסר על גרמניה להתאחד עם אוסטריה.

ב. מדינות המערב הוכיחו כמה הן חלשות ופייסניות. במקום לפעול נגד גרמניה הן שתקו ובכך עודדו את היטלר להמשיך לפעול בתוקפנות.

ג. גרמניה התחזקה בצורה משמעותית. נוספו לה שטחים, אוצרות טבע מפעלים וכמובן הצבא האוסטרי. היעד הבא- צ'כוסלובקיה.

פרשת חבל הסודטים ועידת מינכן וסיפוח צ'כוסלובקיה- לאחר סיפוח אוסטריה היעד הבא בו היה מעוניין היטלר היה חבל הסודטים שבצ'כוסלובקיה. אזור זה היה מיושב בכ- 3 מיליון גרמנים. סיבה נוספת לכך שהיטלר היה מעוניין לקבל לידי את השליטה על האזור הייתה העובדה, שהוא היה עשיר

בחומרי גלם במפעלים ובקווי הגנה צבאיים. כמו כן צ'יכוסלובקיה הדמוקרטית סימלה בעיני היטלר את ההשפלה של גרמניה בתום מלחמת עולם ראשונה. משרד התעמולה הגרמני החל להפיץ דיווחים עלפיהם תושבי החבל הגרמני סובלים מדיכוי של המשטר. היטלר טען שברצונו לסייע לתושבים הגרמנים באזור לכן דרש שתינתן אוטונומיה (עצמאות). במידה והדרישה הזאת לא תתקבל תפרוץ מלחמה. מדינות המערב בריטניה וצרפת היו ערבות לביטחונה של צ'יכוסלובקיה ולכן הן היו מוכנות לצאת למלחמה. כצעד אחרון אשר נועד למנוע את המלחמה אירגן הדיקטטור האיטלקי, מוסוליני, וועידה בעיר מינכן שבגרמניה בה השתתפו ראש ממשלת בריטניה, צ'מברלין ראש ממשל צרפת, דלאדייה, מוסוליני ואדולף היטלר. למרבה ההפתעה בוועידה זו הוחלט לאחר יום ארוך של דיונים שצ'יכוסלובקיה תמסור לגרמניה תוך 10 ימים את חבל הסודטים. כמו כן, צ'יכוסלובקיה אולצה למסור שטחים נוספים להונגריה ופולין השכנות. היטלר בתמורה התחייב שלא יהיו לו דרישות טריטוריאליות נוספות. מנהיגי המערב בעיקר צ'מברלין היו משוכנעים שהם הצליחו למנוע מלחמה.

משמעויות הוועידה:

1. במינכן התגלתה חולשתן של מדינות המערב. הן מסרו לגרמניה שטחים מבלי שישתפו בדיונים את צ'יכוסלובקיה.
2. היטלר הבין שעומדות מולו מעצמות חלשות ומפוזרות ולכן אפשר להמשיך את המדיניות התוקפנית ולדרוש יותר.
3. לוועידת מינכן לא הזמינו את צ'יכוסלובקיה שעל עתידה דנו. כמו כן אף נציג מבריה"מ, אחת המעצמות החושבות באירופה, לא זומן. הדבר גרם לכך שברית המועצות תבין שהיא איננה יכולה לסמוך על מדינות המערב החלשות וכתוצאה מכך הם יחתמו מאוחר יותר על הסכם עם גרמניה הנאצית. הסכם ריבנטרופ- מולוטוב.
4. למרות שהיטלר הבטיח שלא יהיו לו דרישות טריטוריאליות נוספות, לאחר מספר חודשים פלש צבא גרמני לצ'יכוסלובקיה וכבש אותה. לגרמניה נוספו שטחים רבים, בתי-חרושת, אוצרות טבע וקווי ביצורים רבים.

שאלה מספר 10

סעיף א'

מטרת הקמת הגטאות:

1. ריכוז ובידוד של היהודים- באמצעות סגירת היהודים בגטאות היה לנאצים נוח יותר להשתמש בכוח העבודה היהודי לעבודות כפייה, מאוחר יותר כאשר יחל "הפתרון הסופי" יהיה זה ריכוז נוח לשילוחם של היהודים אל עבר מחנות ההשמדה. בידוד היהודים מהעולם החיצון ימנע מהם עזרה כלכלית ויסתיר את האמת על מר גורלם.
2. גזל הרכוש היהודי- באמצעות שליחת היהודים לגטאות יוכלו הנאצים להשתלט על הרכוש, שהשאירו היהודים מאחוריהם שהרי כמות הרכוש שהיהודים יכלו להכניס לגטו הייתה מצומצמת.
3. שבירה פיזית ופסיכולוגית (הכחדה עקיפה)- בשל התנאים הקשים בגטאות רעב, מחלות וקור מתו אלפי יהודים מידי חודש. כך יכלו הגרמנים לצמצם ולהכחיד בצורה עקיפה את "הבעיה היהודית". באמצעות התנאים הקשים והגזרות הם רצו לשבור את רוח ההתנגדות וכוח העמידה של היהודים.

הגטאות במזרח אירופה לא הוקמו בו זמנית, אלא בזמנים ובנסיבות שונים, בהתאם לצורכי הגרמנים. כל אחד מהגטאות הוקם באופן שונה והשמירה עליו הייתה שונה דבר שהשפיע בצורה ישירה על מצב היהודים בתוכו, כך לדוגמה גטו וארשה הוקף בחומת אבן שמעליה גדרות תיל ושברי זכוכיות. על הכניסה והיציאה פיקחו שוטרים פולנים וחיילים גרמניים. תחילה יכלו חלק מתושבי הגטו לצאת ולעבוד באמצעות אישורים. גטו לודג' לעומת זאת היה סגור בצורה הרבה יותר קפדנית וכתוצאה מכך תנאי הרעב בו היו קשים הרבה יותר. על הסדר בתוך הגטאות הייתה ממונה המשטרה היהודית אשר הייתה כפופה ליודנראט.

סעיף ב'

הנאצים הקימו את הגטאות כאשר מטרתם הייתה בין היתר לשבור את היהודים מבחינה פיזית ומבחינה נפשית. הם היו מעוניינים למנוע מהיהודים למרוד ושהמצב בתוך הגטאות יוביל גם לתמותה גבוהה. כתגובה לכך החלו היהודים לקיים סוג של מרד פאסיבי. היהודים עשו מאמץ עליון במטרה לשרוד ולשמור על צלם אנוש. הרב ניסבויים מגטו וארשה אמר: "זוהי שעה של קידוש החיים ולא של מוות על קידוש השם" – כלומר בעבר ניסו לגרום ליהודים להמיר את דתם ולחלל אותה לכן יהודים רבים העדיפו למות על קידוש השם. אך הפעם בתקופה קשה זו כאשר הצורך הנאצי שואף להכחיד את העם היהודי יש להתייחס להישרדות תוך כדי שמירה על צלם אנוש כערך עליון. הדבר בא לידי ביטוי במספר תחומים:

1. ארגוני סעד ותמיכה – העזרה החומרית שהיודנראט הגיש לנזקקים הייתה מעטה מאוד וזאת משום שהיה מחסור חמור באמצעים. בשל כך קמו בתוך הגטאות גופים התנדבותיים אשר פעלו במחתרת וסיפקו סיוע ליתומים, הם הקימו מטבחים ציבוריים שבהם חילקו מזון בחינם, הם הקימו בתי-חולים ובכך הקטינו את התמותה.

2. שמירה על חיי רוח ותרבות – בתוך הגטאות קמו מערכות חינוך ותרבות. ילדים ובני נוער קיבלו שיעורים בכל המקצועות ובין היתר גם שיעורי עברית. בגטאות קמו תזמורות, תיאטראות, ספריות ציבוריות ועיתונים שפעלו במחתרת. ידוע במיוחד המפעל של "עונג שבת" שפעל בגטו וארשה. השתתפו בו עשרות מורים, רבנים והיסטוריונים אשר אספו מסמכים, כרזות וצווים שפורסמו בגטו שמרו אותם בכדי חלב ממתכת וקברו אותם מתחת ליסודות הבתים. דמות בולטת בחיי התרבות והרוח התגלמה באישיותו של יאנוש קורצ'ק (הנריק גולדשמיט) אשר ניהל בית יתומים בגטו וארשה הוא פיתח שיטות חינוך ייחודיות ששמו את הילד במרכז. קורצ'ק נשלח אל מותו במחנה ההשמדה טרבלינקה יחד עם ילדי בית היתומים.

3. תחום הדת – הגרמנים אסרו על היהודים לקיים בתוך הגטאות את מצוות הדת אך למרות זאת נערכו תפילות בסתר. בנוסף לכך היהודים הפעילו מקוואות, ישיבות ושיעורי דת. בגטו וארשה היו קיימים למעלה מ- 500 מקומות תפילה ולמעלה מ- 180 חדרים. בתוך הגטאות הקפידו עד כמה שניתן לקיים את השבת ואת החגים היהודיים. התקיימו חתונות בר- מצווה ובריתות.

4. תנועות הנוער בזמן השואה – "היינו שם אך לא חיינו שם"

תנועות הנוער הציוניות לא היו מעורבות בחיי הציבור היהודי לפני המלחמה, כל שאיפותיהן הופנו לקראת חיים והגשמה בארץ ישראל, הם שאפו לחנך דור חדש המסור לעמו ולארץ ישראל. רוב תנועות הנוער היו ציוניות-השומר הצעיר, עקיבא, דרור בית"ר וכו'. בני הנוער בזמן השואה הפכו להיות גורם מרכזי בשמירה על חיי תרבות ומאחר יותר במאבק הפעיל נגד הנאצים. תנועות הנוער יהיו גם הראשונות להתארגן לקראת מרד אקטיבי. הן פעלו בעיקר בתחום התרבות והרוח. חברי תנועות הנוער הקימו ספריות, קיימו שיעורים בשפה העברית, סיפקו הכשרה חקלאית לימדו ציונות והעלו מחזות ספרותיים. חברי תנועות הנוער קיימו פעולות של סעד ועזרה סוציאלית ליתומים ולאנשים שאיבדו את יכולת הקיום שלהם בגטו. המסגרת של תנועות הנוער ניסתה להוות תחליף לתא המשפחתי שנהרס. העיתונות המחתרנית בגטאות הייתה ברובה של תנועות הנוער והיא שימשה כמכשיר מחשל לקראת המאבק המזוין.

שאלה מספר 11

סעיף א

יחס העמים כלפי היהודים בזמן הפתרון הסופי

בזמן מלחמת העולם השנייה החלה ההשמדה של יהדות אירופה בעקבות ועידת ואנזה מתחילים הנאצים לאסוף את היהודים מהמדינות שבהם הם חיו ולשלוח אותם אל עבר מחנות ההשמדה בפולין. העמים באירופה היו עדים מי יותר ומי פחות ליחס השלטונות הנאצים כלפי היהודים.

הגורמים שהשפיעו על יחס האוכלוסייה כלפי היהודים בזמן המלחמה

א. מסורת אנטישמית- במקום שבו הייתה אנטישמיות עוד לפני הכיבוש הנאצי היה שיתוף פעולה גדול יותר בפגיעה ביהודים כך לדוגמה בארצות הבלטיות (ליטא, לטביה ואסטוניה) ישתתפו התושבים ברצח עצמו, בפולין בא הייתה מסורת אנטישמית קמו מחנות ההשמדה והגטאות חלקים גדולים מהאוכלוסייה ידעו מה עושים ליהודים אך נותרו אדישים. בזמן השואה היו תושבים רבים באירופה אשר הרוויחו מהמצוקה של היהודים.

ב. מספר היהודים שחיו במדינה- בארצות שבהם הקהילה היהודית הייתה קטנה התושבים חשו צורך לגונן על היהודים וראו בהם חלק בלתי נפרד מעמם כך לדוגמה בדנמרק חיו בסך הכול 8000 יהודים לעומת זאת בפולין חיו מיליוני יהודים. חלקים מאוד גדולים מהעם הפולני לא היה מעוניין לראות ביהודים חלק מעמם (בשל בעיית מיעוטים) זאת הייתה הזדמנות טובה להיפטר מהיהודים.

ג. אופי המשטר- במדינות באירופה שבהן הייתה מסורת דמוקרטית ושזכויות אדם ואזרח היו ערך מרכזי בהם היחס כלפי הכובש הנאצי היה שלילי. הפעולות נגד היהודים נתפסו כמעשה של ברבריות כך לדוגמה בדנמרק האוכלוסייה הביעה את הזדהותה עם היהודים ע"י ענידה של הטלאי צהוב. בארצות שבהן היה שלטון דיקטטורי היחס אל היהודים היה קשה יותר, חשוב גם לבדוק מה היה מקומה של כל מדינה בסדר החדש של המשטר הנאצי, במדינות שנמצאות בתחתית הסולם הפגיעה ביהודים הייתה קשה יותר.

ד. סוג הכיבוש- בנושא זה חשוב לבדוק את משך זמן הכיבוש של המדינה את דרגת הכיבוש כלומר האם היה מדובר במשטר צבאי, במשטר אזרחי או במשטר חסות.

לדוגמה: בולגריה ואיטליה ברוב שנות המלחמה לא נכבשוע"י גרמניה הן היו בעלות הברית. צרפת בחלקה נכבשה ע"י גרמניה חלק אחר נותר בחסות גרמנית (משטר וישי) וכך ניצלו יהודים רבים מצרפת. בקרואטיה רוב היהודים הושמדו מפני ששלט שם דיקטאטור אשר היה כפוף ישירות לנאצים.

המקרה של דנמרק

למרות שגרמניה הנאצית פלשה לדנמרק, הפרלמנט, מוסד המלוכה ומדיניות הפנים נותרו עצמאיים. הנאצים ראו בדנים גזע עליון לכל דבר. בתחילת הכיבוש הגרמנים לא פגעו ביהודי דנמרק. בשלב מאוחר יותר כשהוחלט שגורל היהודים בדנמרק יהיה דומה לזה של יתר היהודים באירופה המחתרת הדנית אשר קיבלה ידיעות על מה שעומד להתבצע החלה בפעולות הצלה. יהודים רבים הוברחו באמצעות סירות לשבדיה השכנה הניטרלית. גם חלק גדול מהיהודים שנשלחו לטרזינשטאט ניצלו וזאת הודות להתעניינות ולחבילות סיוע שנשלחו מאזרחים דנים. דנמרק זכתה בתואר "חסידת אומות עולם".

סעיף ב'

חסידי אומות עולם

זהו הכינוי, שניתן ללא יהודים אשר בזמן מלחמת העולם השנייה עסקו בהצלת חייהם של יהודים ללא קבלת תמורה כלשהי. ההצלה באה לידי ביטוי בהסתרת יהודים, בארגון הברחת יהודים אל אזורים בטוחים יותר, הכנת תעודות מזויפות עבור יהודים והצגת יהודים כנחוצים לעבודות בתעשייה.

אין דפוס קבוע לחסידי אומות עולם, הם באו מרבדים שונים בחברה, גברים, נשים אנשים מהמעמד הגבוה ביותר, איכרים, אנשי כנסייה וחילונים גמורים. אין למצוא מכנה משותף לסיבות שהובילו למעשי הגבורה של האנשים הללו. חלקם פעלו ממניעים דתיים, אחרים לא יכלו לעמוד מנגד בזמן שהתבצעו מעשים אכזריים נגד בני אדם אחרים, חלקם הכירו את היהודים אותם הצילו עוד לפני המלחמה וחלקם לא. בעקבות חוק מ-1953 הכירה מדינת ישראל בלמעלה מ-20 אלף איש כחסידי אומות עולם, מרביתם מפולין בה התבצעה עיקר השמדת היהודים ובה גם ההצלה הייתה כרוכה בסכנת חיים למציל ובני משפחתו.

הדוגמא של אוסקר שינדלר

אוסקר שינדלר קיבל את התואר חסיד אומות העולם בזכות פעולות ההצלה שביצע בזמן מלחמת העולם השנייה. שינדלר היה חבר במפלגה הנאצית. בתחילת המלחמה הוא הגיע לפולין במטרה לצבור רווחים. הוא הצליח להתחבר לאנשי ה-S.S. באזור העיר קראקוב ולאחר זמן קצר הקים מפעל אשר ייצר כלים עבור הצבא הגרמני ובו הועסקו יהודים מהגטו. המפעל הפך להיות מקלט עבור אלף ומאתיים יהודים אשר תעודות העבודה שקיבלו העניקו להם חיים. כאשר התקרבה המלחמה לסיימה הצליח שינדלר לשחד את מפקד המחנה בפלאשוב ולקנות את יציאתם של עובדיו אל עבר צ'כוסלובקיה שנחשבה לבטוחה יותר. שינדלר הצליח לחלץ רכבת ובה פועלות מהמפעל שלו אשר הגיעה לאושוויץ. בתום המלחמה נותר שינדלר חסר כל, הוא ביקר בארץ פעמים רבות ושמר על קשר עם היהודים שהציל.

ראול ולנברג

נולד ב-4 באוגוסט 1912, תאריך מותו אינו ידוע, איש עסקים שפעל כדיפלומט שבדי בהונגריה בתקופת מלחמת העולם השנייה, ותוך שימוש במעמדו הדיפלומטי הביא להצלתם ממוות של עשרות אלפי יהודים הונגרים. בין היתר הנפיק וחילק אלפי דרכוני חסות שבדיים ליהודי בודפשט, הקים רשת של בתי מחסה בחסות הכתר השבדי כמקלט בטוח ליהודים, הפעיל לחצים שונים על בכירים נאצים והונגרים לעצירת משלוחי יהודים לאושוויץ, ואף התעמת עם אנשי אס. אס. ובלם בגופו גירוש של יהודים. בסוף המלחמה, לאחר פעילותו הנמרצת להצלת יהדות הונגריה, נפל ולנברג בשבי הסובייטי ומאז אופפת תעלומה את גורלו. סיפורו ומורשתו של ולנברג מצוינים ברחבי העולם, והוא מן האישים הבולטים והמוכרים ביותר שהוכתרו בתואר חסיד אומות עולם.

שאלה מספר 12

סעיף א'

הולנד נכבשה על ידי הגרמנים במאי 1940. בחודשים הראשונים לכיבוש שאפו הגרמנים לרכוש את ליבם של ההולנדים ולכן נהגו באיפוק. בהולנד הונהג ממשל אזרחי שבראשו הס"ס ובצידו המשיך להתקיים גם ממשל אזרחי הולנדי. המשך הזמן הוחלפו רוב מנהלי המשרדים הממשלתיים.

סעיף ב'

המדיניות הנאצית:

הולנד הייתה המדינה המערב אירופאית בעלת השיעור הגדול ביותר של רצח יהודים. הצעדים נגד יהודי הולנד הלכו והוקצנו: נאסרה הופעתם של עיתונים יהודיים, עובדים יהודיים סולקו מהשרות הציבורי, פורסמו גזרות כלכליות. האלימות והטרור גברו ויחד איתם אורגנו פעילויות אלימות נגד יהודים והוקם יודסה ראט-מועצה יהודית.

בסוף 1941 החלו הגירויים למחנות עבודה. מרבית יהודי הולנד רוכזו באמסטרדם, חויבו לשאת את הטלאי הצהוב ובאמצע 1942 החלו הנאצים במשלוחים למחנות ההשמדה בקצב גובר והולך. סה"כ מתוך 140,000 הושמדו כ-107,000 יהודים. מספר היהודים שהושמדו מעיד במידה רבה על שיתוף פעולה עם הנאצים מצד האוכלוסייה המקומית.

דרכי ההתמודדות של היהודים:

בדצמבר 1940 הוקמה "הוועדה היהודית המתאמת", בהשתתפות כל הארגונים היהודים הגדולים. מטרתה הייתה לסייע ליהודים שנפגעו מהגזרות הכלכליות, לספק הדרכה פוליטית לקהילה היהודית ולארגן פעילות תרבותית.

לאחר שהוקם היודסה ראט נעשו ניסיונות מצידו לסייע לקהילה היהודית: הוקמה רשת חינוך לילדים יהודים, קרן מיוחדת מימנה פעולות תרבות וספורט וסופק מזון לנוזקים.

שאלה מספר 13

סעיף א'

היחס של שלטון וישי כלפי היהודים באלג'יריה :

ממשלת וישי התייחסה לאלג'יריה באופן דומה ליחסן של ממשלות צרפת החופשיות : כחלק בלתי נפרד מצרפת וליהודים שבה התייחסה כאזרחי צרפת. החקיקה והתקנות שנקבעו ביחס ליהודי צרפת בצרפת של וישי הוחלו גם על יהודי אלג'יריה.

משטר וישי באלג'יריה נקט בצעדים אנטי יהודיים בתחומים הבאים :

1. צו כרמייה בוטל ב- 7 באוקטובר 1940 ומעמדם החוקי של היהודים השווה למעמד הנתונים המוסלמים. במקומו פורסם "תקנון היהודים בצרפת". הצו החדש החיל על יהודי אלג'יריה את כל האיסורים שהוחלו על יהודי צרפת עצמה.

2. ב- 1942 הוצאו תקנות וגזירות חדשות שכללו אריזאציה של רכוש יהודי. וכן הוטל איסור על היהודים לעסוק במקצועות הקשורים באופן כלשהו עם החברה הצרפתית.

3. במוסדות חינוך הונהגה שיטת ה"נומרוס קלאוזוס", ונקבעה מכסה מוגבלת של יהודים. כמו כן, הוטלו הגבלות על השתתפות של יהודים במסגרות חברתיות ותרבותיות אחרות.

4. נעשו הכנות להקמת יודנרט מקומי. ההכנות נקטעו באיבן עקב פלישת בעלות הברית ב- 8 בנובמבר 1942 .

5. עשרות מחנות הוקמו ואלפי יהודים נשלחו אליהם באשמת פעילות חתרנית או פעילות בשוק השחור. בין הנשלחים היו גם חיילים יהודיים- אלג'יראיים שרוכזו ואולצו לעבוד בעבודות כפייה שונות.

כל אלה היו צעדים אנטישמיים מובהקים שהביאו לפגיעה כלכלית ביהודים ולגירושם ממערכת החינוך הארצית.

סעיף ב'

הפעולות שנקטו היהודים בתגובה למדיניות השלטון נגדם :

יהודי אלג'יריה נשארו נאמנים לצרפת למרות הצעדים שתיארנו. שכן, ערב המלחמה הם היו מעורים בחברה הצרפתית האלג'ירית ולכן התקשו להאמין כי חוקי הגזע הוטלו ביזמתה של ממשלת צרפת. להערכתם החוקים התקבלו בלחץ גרמני.

בתחום החינוך הקהילה נאלצה למצוא פתרונות חירום לאלפי התלמידים שסולקו מהחינוך הממלכתי.

הנסיבות שתיארנו הובילו לגיוסם של רבים מיהודי אלג'יריה לתנועת המחתרת הצרפתית שהחלה להתגבש כבר בסוף 1940 ביזמתם של מספר צעירים יהודיים, חלקם קצינים לשעבר בצבא הצרפתי. ברחבי אלג'יריה הוקמו מספר תאי מחתרת נוספים על ידי יהודים וב- 1942 התאגדו כל ארגוני המחתרת היהודיים ויצרו קשר עם קציני צבא צרפתיים ועם אנשי השירות החשאי ויצרו קשר עם הכוחות האמריקניים.

כשפלטו בעלות הברית לצפון אפריקה הם קיבלו סיוע מארגוני המחתרת היהודיים.

ב- 1943 כשקיבל שארל דה גול, שעמד בראש צרפת החופשית, את השלטון באלג'יריה הודיע על ביטול חוקי הגזע האנטישמיים ועל החזרת צו כרמייה על כנו.

פרק שלישי – אפשרות א'

על הנבחן לענות על שתי שאלות: על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על השנים 1945-1950 (שאלות 14-16), ועל אחת מהשאלות ביחידות הגישור על המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 17-19).

נושא הרחבה: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים - 1945-1950

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 14-16

שאלה מספר 14

סעיף א'

ההסבר ליריבות בין המעצמות על פי דברי הנשיא טרומן:
בקטע מופיעים שני הסברים ליריבות:

- א. ברית-המועצות מסרבת לשתף פעולה עם ארצות-הברית ביצירת הסדר העולמי החדש שלאחר מלחמת העולם השנייה, סדר שמטרתו לכונן שלום של צדק וכבוד.
- ב. מאז שהסתיימה מלחמת העולם השנייה פעלה ברית-המועצות להקמתן של מדינות קומוניסטיות במזרח אירופה [דמוקרטיה עממיות].

שני גורמים נוספים ליריבות, שאינם מופיעים בקטע.

1. **משטרים אידיאולוגיים מנוגדים** – יש חוקרים הסבורים כי הסיבה העיקרית למלחמה הקרה נעוצה במשטרים האידיאולוגיים המנוגדים של שתי המעצמות. מצד אחד ארה"ב – בעלת משטר דמוקרטי ליברלי, המבוסס על הכרעת הרוב, מוסדות חופשיים, חירות הפרט, חופש הביטוי וכלכלה חופשית. מצד שני, ברה"מ- בעלת משטר קומוניסטי, המבוסס על דיקטטורה מפלגתית, כלכלה ריכוזית המנוהלת ע"י המדינה ודיכוי חירויות הפרט. משטרים המנוגדים כ"כ לפי הנחת יסוד זו היו חייבים להגיע לעימות בנסיבות שנוצרו לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר האויב המשותף נעלם ושתי המעצמות הפכו לשליטות על יחידות בעולם. זאת, בעיקר בשל עיקרון "המהפכה המתמדת" של האידיאולוגיה הקומוניסטית, אשר שאף לייצוא המהפכה לעולם כולו, כאשר ארה"ב לא יכלה מבחינה אידיאולוגית להשלים עם כך (מנוגד לעקרונותיה!) וכן מפני שבעיניה הקומוניזם נכפה על מדינות מזרח אירופה (והרי ארה"ב נלחמה במלח"ע השנייה נגד משטרים עריצים שניסו לכפות את משטריהם על מדינות זרות). לגבי ברה"מ, המשטר הקומוניסטי חשש מחדירה של השפעות מערביות זרות ומזיקות אשר יכלו לערער את יציבות המשטר הקומוניסטי.

2. **המניע הכלכלי** - יש חוקרים הסבורים כי הגורם העיקרי למלחמה הוא המניע הכלכלי. ארה"ב הצטרפה למלחמת העולם השנייה בין היתר בשל מניעים כלכליים - להרחיב את מעגל ההשפעה הכלכלי האמריקאי. ארה"ב השקיעה מאות מיליארדי דולרים במלחמה וציפתה לחיזוק מעמדה הכלכלי. והנה, בסיום המלחמה הפכו מדינות מזרח אירופה לקומוניסטיות בחסות ברה"מ (בולגריה 1946, רומניה 1947, צ'כוסלובקיה 1948 ...) ולאחר מכן התפשט הקומוניזם למדינות רבות בעולם. משמעות הדבר סגירת המשקים הכלכליים של אותן ארצות בפני הכלכלה האמריקאית (השווקים של המדינות הקומוניסטיות נסגרו גם בשל הכלכלה הריכוזית וגם בשל החשש מהשפעות מערביות מזיקות). כיוון שכך, **ארה"ב הייתה חייבת להגיב כדי למנוע פגיעה באינטרסים הכלכליים שלה**. מכיוון שעימות חזיתי עם ברה"מ לא בא בחשבון בשל חשש למלחמה גרעינית, התגובה האפשרית היחידה הייתה "מלחמה קרה".

3. **הגורם הצבאי** - יש חוקרים הסבורים שהמלחמה הקרה מקורה בראש ובראשונה בגורם הצבאי: שתי מעצמות על שכבשו את אירופה במלחמת העולם השנייה ושמילאו את החלל הריק של המעצמות הישנות: גרמניה, בריטניה וצרפת. כל אחת ממעצמות העל כבשה את אירופה מכיוון אחר: ארה"ב כבשה את מערב אירופה ואילו ברה"מ כבשה את המזרח. אף אחת מהמעצמות לא רצתה לוותר על הכיבושים שלה. ברה"מ רצתה להקים "**חגורת בטחון**" של מדינות ידידותיות בסמוך לגבולה כדי למנוע פלישה מערבית כבעבר (יש לזכור שברה"מ ספגה כ-30 מיליון הרוגים כתוצאה מהפלישה הגרמנית) ואילו ארה"ב חששה מהתפשטות קומוניסטית אל מערב אירופה. כל אחת מהמעצמות חששה שאם היא תיסוג מאזורי הכיבוש שלה, המעצמה האחרת תשתלט עליהן.

סעיף ב'

שתי פעולות שנקטה ארצות- הברית כדי לבלום את ברית- המועצות בזמן המלחמה הקרה:

בלימת השתלטות קומוניסטית על יוון ותורכיה

א. באביב 1947, נתנה ניתנה לארה"ב הזדמנות ליישם את "**תורת הבלימה**". **ביוון ובטורקיה**, פרצו מהפכות קומוניסטיות. בריטניה, שתמכה בכוחות הלא קומוניסטיים ביוון, הודיעה לארה"ב כי אין ביכולתה להמשיך ולממן כוחות אלה. אז התערבה ארה"ב בהתאם ל"**תורת הבלימה**", **שקבעה כי ארה"ב תחסום כל ניסיון של התפשטות קומוניסטית נוספת**. הנשיא טרומן גייס 400,000,000 דולר מהקונגרס וארה"ב התערבה לטובת יוון וחסלה את המרד הקומוניסטי. כך "ניצלו" יוון וטורקיה. בנאומו לקונגרס דיבר הנשיא טרומן על החשיבות של עזרת ארה"ב למדינות שסכנה קומוניסטית אורבת להן. זוהי "**דוקטרינת טרומן**" המפורסמת.

ב. **הביטוי הכלכלי של "דוקטרינת טרומן"** הוא "תוכנית מארשל". תוכנית זו נקראה על שמו של שר החוץ האמריקני ג'ורג' מארשל. התוכנית הייתה פשוטה: ארה"ב תזרים מיליארדים של דולרים לאירופה ההרוסה לאחר מלחמת העולם השנייה על מנת לשקמה.

מאחורי תכנית מארשל הסתתר אינטרס אמריקני מובהק- ארה"ב תעזור לאירופה להשתקם כדי שמדינות מערב אירופה יתחזקו מבחינה כלכלית ולא יפלו לידי הקומוניסטים. בטווח הארוך חשבה ארה"ב גם על התועלת שתפיק מבחינה כלכלית מאירופה יציבה המסוגלת לקלוט סחורות אמריקניות ולהחזיר את ההלוואות שלקחו מדינות אירופה מארה"ב בזמן המלחמה.

בשנת 1947, הצהיר מארשל על תוכנית הסיוע של ארה"ב לאירופה וקרא לכל מדינות אירופה, כולל מדינות מזרח אירופה ואפילו ברה"מ עצמה, לבוא ולהשתתף בדיונים על הסיוע הכספי שיינתן לכל מדינה ומדינה.

התגובה של ברה"מ הייתה מהירה- היא סירבה להשתתף בתוכנית מארשל ואף אסרה על מדינות מזרח אירופה שבשליטתה לקבל את הסיוע האמריקני, למרות שהיו מדינות כמו פולין וצ'כוסלובקיה שרצו להשתתף בתוכנית מארשל ולקבל סיוע כלכלי. החשש של ברה"מ היה שהסיוע הכספי של מארשל ישמש כמנוף להתערבות ארה"ב בענייניהם הפנימיים של מדינות מזרח אירופה.

כך קרה שרק מדינות מערב אירופה זכו לסיוע האמריקני (כ-16 מדינות ביניהן: גרמניה, בריטניה...). בסה"כ הזרימה ארה"ב כ-13 מיליארד דולר בין השנים 1948-1952.

תוכנית מארשל הצליחה- מדינות מערב אירופה השתקמו וזכו לצמיחה כלכלית מרשימה (כ-25% של צמיחה כלכלית מדי שנה). בסופה של התקופה הצליחו מדינות מערב אירופה לשקם את עצמן מבחינה כלכלית.

"תוכנית מארשל" היא הביטוי הכלכלי של "דוקטרינת טרומן". אין ספק, לתכנית היו מניעים אידיאולוגיים, כלומר, לבסס את הדמוקרטיה במדינות ממערב אירופה ולמנוע מצב כלכלי קשה בדומה למצב הכלכלי הקשה לאחר מלחמת העולם הראשונה שאפשר את עלייתן של משטרים אנטי דמוקרטיים בעולם, כגון המשטר הנאצי בגרמניה. אולם לתוכנית מארשל היו גם מניעים כלכליים:

- א. לשקם את כלכלת מדינות אירופה כדי שבעתיד הן תוכלנה לסחור עם ארה"ב.
- ב. לשקם את כלכלת מדינות אירופה כדי שתוכלנה להחזיר את ההלוואות העצומות שלקחו בזמן המלחמה.

תוכנית מארשל יצאה לפועל באמצעות הקמת מטה אמריקני בפאריס שסיפק: מכונות, ציוד וחומרי גלם למדינות מערב אירופה.

שאלה מספר 15

סעיף א'

בקרב חוקרי המדיניות הבריטית הועלו מספר השערות, לפעמים סותרות, באשר לכוונותיה האמיתיות של בריטניה:

1. יש הטוענים כי הפנייה הבריטית לאו"ם נבעה משאיפתה של בריטניה לעזוב את האזור בחסות האו"ם, כי הנטל עליה היה כבד מנשוא, והודו שהייתה המושבה החשובה ביותר

- מבחינתה, זכתה לעצמאות, ולבריטניה כבר לא הייתה סיבה להחזיק בארץ ישראל כנקודת מעבר.
2. בניגוד לעמדה זו, יש הטוענים כי הפנייה לאו"ם נועדה לבסס את אחיזת בריטניה באזור בהסכמה בינלאומית. הבריטים קיוו לקבל מהאו"ם מנדט מחודש עם סמכויות רחבות יותר ועזרה תקציבית, שיאפשרו להם המשך שליטה באזור. בוויין העלה את הנושא לדיון בעצרת האו"ם ולא בפני מועצת הביטחון, כי הניח שהעצרת היא גוף גדול ומסורבל אשר יתקשה לקבל החלטה ברוב של שני שלישים, כפי שנדרש.
3. בריטניה נאלצה לתאם את מדיניותה עם ארצות הברית מכיוון שמעמדה כמעצמה דעך. בריטניה נקלעה למבוי סתום מאחר ששאיפתה לקבל סיוע מארצות הברית נתקלה בהתנגדות, והיא נאלצה להתמודד עם הנטל הכלכלי הכבד לבדה.
4. בבריטניה ובעולם נמתחה ביקורת ציבורית על מדיניות בריטניה ועל עמדתה בנושא הפליטים ניצולי השואה.
5. התגברות מעשי הטרור בארץ מצדם של האצ"ל והלח"י חייבו התמודדות מיוחדת. הבריטים החזיקו בארץ ישראל כעשרה אחוזים מכוחם המזוין, וההוצאות הכלכליות והמאבק הצבאי גרמו נזקים לבריטניה.

סעיף ב'

בכ"ט בנובמבר 1947 התכנסה עצרת האו"ם לדיון בהצעת החלוקה הסופית. הצעת החלוקה הסופית:

1. סיום המנדט הבריטי ב-1 באוגוסט 1948.
2. פינוי מוקדם יאפשר עליית יהודים באופן חופשי למדינתם.
3. בתוך חודשיים מיום הפינוי יוקמו שתי מדינות: ערבית ויהודית ואזור ירושלים-בית לחם יהיה נתון לפיקוח בינלאומי. במהלך דיוני העצרת צומצם שטחה של המדינה היהודית מ-62 אחוז ל-55 אחוז, ואילו שטח המדינה הערבית גדל ל-45 אחוז.
4. עד להקמת שתי המדינות תתקיים תקופת מעבר, שבה יהיה השלטון בידי ועדה מטעם האו"ם. ועדה זו תפעל לאיחוד כלכלי בין שתי המדינות.
5. לאחר הקמתן יגישו שתי המדינות בקשה להתקבל לאו"ם.

תגובת היהודים: היהודים שמחו על ההחלטה והחלו להתארגן לקראת הקמתה של מדינה יהודית עצמאית.

תגובת מדינות ערב: התנגדות להחלטה והכנות לקראת מתקפה על הישוב היהודי בא"י וסילוקו מן הארץ.

תגובת ערביי ארץ ישראל: למחרת ההצבעה בעצרת האו"ם, ב-30 בנובמבר 1947, תקפו הערבים ברירות בסמוך לשדה התעופה לוד אוטובוס יהודי, שהיה בדרכו מנתניה לירושלים. בתקיפה נהרגו חמישה מנוסעי האוטובוס ונפצעו שבעה. ברירות אלה פרצה מלחמת העצמאות.

שאלה מספר 16

סעיף א'

המהלכים העיקריים של המבצעים "יואב", "חורב" ו"עובדה"

1. מבצע יואב (15.10.48 – 20.10.48)

ב- 15 באוקטובר 1948 יזמה ישראל פעולה שגררה תגובה מצרית ובעקבותיה פתחה ישראל במבצע המקיף ביותר במלחמת העצמאות: מבצע יואב. מטרת המבצע הייתה לסלק את הצבא המצרי מתחום ארץ ישראל. בתוך חמישה ימים נפלה באר שבע, הנגב המערבי כולו נכבש, ספינת הדגל של הצי המצרי, "אמיר פארוק", טובעה, והבריגאדה ה-4 המצרית כותרה בכיס פ'לוגה. בתקופת מבצע יואב ביצע חיל האוויר הישראלי כ- 150 גיחות נגד בסיסי האויב, בסיוע לכוחות הקרקע.

2. מבצע חורב (7.1.1949 – 25.12.1948)

מטרות המבצע היו לחסל כליל את הנוכחות המצרית בנגב ולכתר את רצועת עזה. חמש החטיבות בפיקודו של יגאל אלון חצו את הגבול הבינלאומי, תקעו יתד בצפון סיני, בשטח מצרים, והתקדמו עד סמוך לאל-עריש. כיבוש אל-עריש היה אמור להשלים את כיתור הרצועה – כלומר את התמוטטותה הצבאית של מצרים. בעקבות לחץ בינלאומי (כולל ארצות הברית שתבעה מישראל נסיגה מיידית מסיני) רפיח פונתה והחיילים הנצורים בפלוגיה יכלו לחזור לביתם. גם במבצע זה לא סולקו המצרים כליל מתחום ארץ ישראל המנדטורית לשעבר. בסופו של דבר יצאו המצרים מן הארץ בעקבות שיחות שביתת הנשק שנוהלו עמם בפברואר 1949.

3. מבצע עובדה (10.3.1949 – 5.3.1949)

המבצעים היזומים האחרונים של ישראל הסתיימו במאסר 1949 בזמן שיחות שביתת הנשק ברודוס עם ירדן. ישראל ביקשה להבהיר לעבדאללה כי ככוונתה לממש את זכותה המוכרת על ידי האו"ם על הנגב. במבצע עובדה, שנערך בתחילת מארס 1949, ירדו כוחות של חטיבת גולני וחטיבת הנגב דרך הר הנגב לאילת. ב-10 במאסר הניסו את יחידות הבדווים הירדניים, שחנו באום-רשרש ותקעו את דגל ישראל על חוף ים-סוף. בו בזמן כבשו כוחות צה"ל את עין גדי ומצדה (ב-9 במאסר) בדרך ים המלח.

השפעת מבצע יואב (15.10.48 – 20.10.48) על מהלך המלחמה בחזית הדרום

ההצלחות הצבאיות של מבצע "יואב" בין היתר כיבוש הנגב המערבי כולו וכיתור הבריגדה הרביעית בכיס פלוגיה, הביאו לשינוי מאזן הכוחות בחזית הדרום לטובת צה"ל. מבצע יואב הביס את הצבא המצרי וחיבר את הנגב למדינת ישראל.

סעיף ב'

עיקרי הסכם שביתת הנשק בין ישראל ומצרים

ההסכם עם מצרים (פברואר 1949)

- א. הכוח המצרי שהיה נצור בכיס פלוגיה בתום המלחמה יוכל לעזוב את ישראל עם ציודו.
- ב. הנגב עד אילת יהיה שייך למדינת ישראל.

- ג. רצועת עזה תהיה שייכת למצרים.
 ד. קו הגבול בין ישראל למצרים יהיה מדרום לרצועת עזה עד אילת.
 ה. אזור ניצנה יהיה שטח מפורז ללא צבא ושם תשב ועדת שביתת הנשק.

הבעיות בין ישראל למצריים שנותרו בלתי פתורות גם לאחר הסכם זה

היווצרות בעיית הפליטים הפלשתינאים

1. המפסידים הגדולים של מלחמת העצמאות היו הפלשתינאים שנותרו ללא מדינה. בתקופת המנדט הבריטי חיו בארץ ישראל כמיליון ושלוש מאות אלף פלשתינאים (ערבים ארץ ישראלים). בתקופת מלחמת העצמאות עזבו כמחציתם. כלומר בערך כ- 700,000 את גבולות מדינת ישראל והפכו לפליטים בירדן, מצרים, סוריה ולבנון. חלקם גרים עד היום במחנות פליטים וביניהם בעזה.
2. מצרים התייחסה להסכם כהסכם זמני ולא הכירה בקיומה של מדינת ישראל כמדינה עצמאית. ואילו ישראל ראתה בהסכם כהסכם בדרך להסכם של שלום.

יחידת גישור" המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

על הנבחן לענות בקצרה על אחת מהשאלות 17-19

שאלה מספר 17

שני ביטויים למגמת האיחוד של מדינות ערב בשנות ה-50 וה-60

הליגה הערבית - נוסדה בשנת 1945 בקהיר. הליגה נועדה להיות הגוף המרכזי שיעסוק בבעיות ובנושאים שעל סדר היום של העולם הערבי. בשנות ה-50 ובשנות ה-60 נפגשו מנהיגי מדינות ערב במוסדות הליגה. בעיית פלסטין, היא ארץ ישראל בעיני הערבים, הייתה לנושא שעמד במוקד הדיונים של הליגה הערבית. מדינות ערב ניסו לגבש מדיניות משותפת לגבי עניין זה, כגון: החרם הערבי הכלכלי. מצד שני, הן ניסו שאף מדינה ערבית לא תפיק רווחים כתוצאה מבעיה זו.

הקע"ם - "הקהילה הערבית המאוחדת": 1958-1961 - הקע"ם הוא איחוד בין מצרים לבין סוריה שתחילתו בפברואר 1958 וסופו בספטמבר 1961. האיחוד נוצר כתוצאה של הרצון של נאצר להנהיג את העולם הערבי יחד עם חששות בקרב ההנהגה הסורית שמשברים שעברו על המדינה יביאו לפירוקה. הקע"ם היה איחוד מלא בין מצרים וסוריה: לשתי המדינות היו צבא, פרלמנט ונשיא משותף. לנשיא הקע"ם נבחר נאצר ברוב מוחץ (הבחירות נערכו במצרים ובסוריה ב-21.2.58). לשתי המדינות הייתה נציגות משותפת באו"ם. המדינות הקימו מוסדות משותפים. ב-1961 התפרק קע"ם בשל חששה של סוריה מפני השתלטות מצרית עליה.

שאלה מספר 18

שתי ההשפעות של מלחמת ששת הימים על החברה בישראל

1. תחושת ביטחון, עלייה במורל, אופוריה ועלייה לארץ

לראשונה מאז הקמת המדינה חשו תושבי הארץ ביטחון. צה"ל שהוכיח את כוחו והשטחים הרבים שנכבשו תרמו לכך והביאו לעלייה במורל, הגברת העלייה לישראל ויצירת תחושת אופוריה.

2. ראשית הוויכוח בחברה הישראלית לגבי השטחים הכבושים

התעורר ויכוח בחברה הישראלית לגבי מעמד השטחים הכבושים והדרך שיש לפעול בהם. האם יש לפעול למען החזרתם? האם ליישבם? המדובר בשטחים משוחררים? מפלגות השמאל טענו כי מדובר ב"שטחים מוחזקים" באופן זמני ולכן יש להימנע מהתיישבות בהם לקראת מגעים עתידיים עם מדינות ערב. מפלגות הימין דגלו בארץ ישראל השלמה ופעלו נמרצות ליישובם. בשנת 1977, עם עליית הימין לשלטון הוצעה ההתיישבות בשטחים.

שאלה מספר 19

שתי סיבות לפרוץ מלחמת יום הכיפורים

1. הרצון של מצריים וסוריה לנקום על התבוסה המחפירה במלחמת ששת הימים.
2. ניסיונותיו של סאדאת שליט מצרים להתקרב לארצות הברית בשל הרפורמות הגדולות שערך במדינתו- התקרבות לארצות הברית באותה תקופה פרושה חתימת הסכם שלום עם ישראל. סאדאת ניסה ליזום מהלכי שלום כבר ב-1971 אולם ממשלת ישראל דחתה ניסיונותיו (גולדה מאיר, ראש הממשלה אז, טענה כי יש לתת לסאדאת "להתבשל במיץ של עצמו"). הקיפאון הוביל את סאדאת למימוש אופציה צבאית שתפגע בתפיסת הביטחון של ישראל, ותוביל למלחמה ממושכת ולאבדות כבדות. התהליך המלחמתי יוביל לפתיחת משא ומתן מדיני בין מצרים לישראל, שבסופו תיסוג ישראל מהשטחים שכבשה ב-1967. יש לציין כי מצרים הכירה בקיומה של מדינת ישראל, והייתה מוכנה להסכם שלום עמה, בעוד סוריה סירבה להכיר בקיומה והתנגדה לכל אופציה דיפלומטית.

פרק רביעי – אפשרות ב'

על הנבחן לענות על שתי שאלות: על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 20-22), ועל אחת מהשאלות ביחידת המבוא על השנים 1945-1950 (שאלות 23-25).

נושא הרחבה: המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 20-22

המזרח התיכון בשנות ה-50 וה-60

שאלה מספר 20

סעיף א'

שניים מן הגורמים שהשפיעו על מגמות הפיצול במדינות ערב היו:

1. אופי משטרים שונה במדינות ערב-במדינות ערב התגבשו שני סוגים של משטרים: מלוכניים ושמרנים בירדן, בעיראק, בערב הסעודית, בתימן, בנסיכויות המפרץ הפרסי ובמרוקו, ומשטרים רפובליקניים שאינם מלוכניים אך גם אינם דמוקרטיים. במצרים ובסוריה שלטו משטרים מהפכניים ו"מתקדמים" ששאפו לרפורמות חברתיות רחבות. משטרים אלה עלו לשלטון בהפיכה, והנהיגו שלטון דיקטטורי- צבאי דוגמת משטרו של נאצר במצרים. חוסר היציבות בעולם הערבי גבר מאחר שהמנהיגים בו פעלו בשיטות חתרניות ובניסיונות לחולל מהפכות במדינות אחרות.
2. המאבק הבינגושי והמלחמה הקרה-ברית המועצות תמכה במדינות המהפכניות, ובהן מצרים, סוריה ועיראק שלאחר ההפיכה וביטול המלוכה(הפיכה שהתרחשה בשנת 1958 והדיחה מהשלטון מלך משושלת בית האשם).

ביטוי אחד למגמה זו:

מלחמת תימן- כחלק ממאבקים פנימיים בעולם הערבי, ניסה נאצר לגלות מעורבות במאבקים פנימיים בתימן ולסייע לרפובליקנים שהדיחו את האימאם. ב- 1962 התלקחה מלחמת אזרחים במעורבות מצרית כאשר האימאם נמלט למדבר לאחר הדחתו ומבקש סיוע מערב הסעודית. המלחמה הפכה להסתבכות עבור מצרים, שבסופה נוצח הצד המצרי. ב- 1967 סמוך לפרוץ מלחמת ששת הימים חזרו הכוחות המצרים מתימן.

סעיף ב'

בבסיס מדיניות החוץ של נאצר עומדת תיאורית "שלושת המעגלים". נאצר מצביע על שלושה מעגלים בהם יבוא תפקידה של מצרים לידי ביטוי: המעגל הערבי הקטן, המעגל האפריקני הגדול יותר והמעגל האסלאמי הגדול ביותר.

הזירה הערבית על אף היותה הקטנה מבין שלושת המעגלים נתפסה בעיני נאצר כחשובה ביותר. נאצר הוביל מגמה של פאן ערביות שפירושה איחוד כל הערבים תחת מנהיגותו. יוקרתו של נאצר עלתה

לאחר עסקת הנשק הצ'כית ובמיוחד לאחר שישראל נאלצה להסיג את כוחותיה מסיני לאחר מלחמת סיני(1956). נאצר הפך למנהיג נערץ במדינות ערב ונתפס כמי שמצליח לעמוד מול ישראל ומול המערב, נאצר ניסה לנצל את יוקרתו כדי להגביר את השפעתו במדינות ערב בשורה של צעדים:

א) קע"מ (קהילייה ערבית מאוחדת)- כאמור לאחר מלחמת סיני עלתה יוקרתה של מצרים בזירה הערבית וב- 1958 הושג איחוד בין מצרים לסוריה במסגרת מה שמכונה קע"מ. האיחוד הפדראלי נועד לקדם את הרעיון הפאן ערבי, מדינה ערבית אחת גדולה שמצרים מנהיגה אותה. בשנת 1961 התפרק קע"מ ביוזמת סוריה בטענה שנאצר השתלט על האיחוד והפך את סוריה לגרורה מצרית. הפירוק פגע קשות בתדמיתה של מצרים כמאחדת העולם הערבי.

ב) המדינות הבלתי מזדהות- החל מ- 1955 ניסה ליצור נאצר ציר של מדינות שאינן מזדהות עם המערב הדמוקרטי או עם הגוש הקומוניסטי. יחד עם שליטי הודו, אינדונזיה ויוגוסלביה הוביל כינוס של מדינות שזכו לכינוי "הבלתי מזדהות". מדינות אלה הובילו מגמה של שחרור מהכיבוש הקולוניאלי שהקיף מדינות רבות באסיה ובאפריקה. במסגרת זאת העניק מקלט למנהיגים של תנועות שחרור אפריקניות וכינס ועידות שמטרתן הייתה קידום עצמאות של מדינות אפריקה.

שאלה מספר 21

סעיף א'

מלחמת העצמאות הסתיימה בסדרה של הסכמי שביתת נשק שנחתמו עם ארבע מדינות ערב, הגובלות בישראל: ירדן, מצרים, סוריה ולבנון.

ישראל חשבה שהסכמים אלה הם הקדמה להסכם שלום, אולם התברר שהדרך לשלום ארוכה מאוד. ישראל נתבעה להחזיר חלק מן השטחים שכבשה, ולהחזיר חלק מן הפליטים שעזבו את הארץ ולא הייתה מוכנה לעשות זאת.

מדינות ערב ראו בהסכמי שביתת הנשק הפסקת לחימה זמנית ולא הקדמה לשלום. מדינות ערב לא קיימו חלק מן ההתחייבויות שלהן, כמו למשל ירדן לא אפשרה גישה לכותל המערבי, הן יזמו חרם כלכלי על ישראל, חסמו את מיצרי טיראן ויזמו תקריות גבול עם ישראל.

על רקע זה התגבשו בישראל, שתי תפיסות ביטחון, תפיסת הביטחון הבסיסי ותפיסת הביטחון השוטף. שתי גישות אלה השלימו האחת את השנייה בכדי לתת מענה לכל סוגי האיומים הביטחוניים על ישראל.

תפיסת הביטחון הבסיסי:

ביסוד תפיסת הביטחון הבסיסי עמדה השאיפה לפתור את בעיות הביטחון היסודיות של מדינת ישראל כדי להבטיח את המשך קיומה לאורך זמן ולמנוע ממנה לעמוד במצב של סכנה קיומית. נקודות המפתח ושאלות היסוד בתפיסה זו היו:

- ◆ החשש מפני "סיבוב שני" של לחימה מול מדינות ערב.
- ◆ האם להתייחס להסכמי שביתת הנשק כאל הסכמים בדרך לשלום, או להתייחס אליהם כמצב זמני ולנסות לשנות את הגבולות לטובת ישראל, שכן, לגבולות אלה היו מגבלות רבות מבחינת ישראל, כמו השליטה על מקורות המים והשטחים המפורזים, גבולות אלה העניקו לערבים יתרון אסטרטגי.

- ◆ כיצד יש לבנות כוח הרתעה צבאי מול התעצמות הכוחות הערבים, כך למשל שאלה זו קיבלה מענה בהקמת הכור האטומי בדימונה.
- ◆ האם ליוזם מלחמה עם הערבים במועד נוח לישראל, והאם להתקשר למעצמה זרה שתתן לישראל גיבוי וסיוע במקרה של מלחמה. שאלה זו קיבלה מענה במלחמת סיני ב-1956, כאשר ישראל חברה לבריטניה וצרפת נגד מצרים.
- תפיסת הביטחון הבסיסי הניחה את הבסיס לבניית כוח ההרתעה של מדינת ישראל, ולהבנה של מדינות ערב שישראל אינה זמנית.

סעיף ב'

תוצאות מלחמת סיני:

1. צה"ל הוכיח את כושרו המבצעי בצורה הטובה ביותר. תוך 100 שעות הגיע צה"ל עד לתעלת סואץ, מהירות אשר הדהימה את גדולי המומחים הצבאיים בעולם. חל שיפור ביכולת המבצעית של צה"ל, שכלל שילוב של כוחות שונים (חי"ר, שריון, חיל האוויר וכו'), וכן שילוב מוצלח של מערך המילואים.
2. המבצע שיפר את יכולת ההרתעה של ישראל והעניק יותר מ-10 שנים של שקט בגבולותיה, בנוסף הוסר המצור הימי במפרץ אילת וישראל יכלה לפתח קשרי מסחר עם אסיה ואפריקה. פעולות הפדאיון נפסקו וחצי האי סיני נשאר מפורז(ללא כוחות חמושים) מיחידות צבא מצריות משמעותיות.
3. הברית עם צרפת הודקה מאוד ושיתוף הפעולה הביא ליוזמות נוספות, כמו הקמת הכור בדימונה.
4. המבצע הביא להתבלטות מפקדי צבא כמו: משה דיין, אריאל שרון, רפאל איתן ואחרים שהנהיגו את צה"ל ובהמשך גם הגיעו לעמדות בכירות בחיים הציבוריים.

שאלה מספר 22

סעיף א'

מגילוי הדעת ניתן ללמוד כי הממשלה התייחסה לאירועים כאירועים אלימים בהם השתתפו פורעי חוק. כמו כן, הממשלה העדיפה להגדיר את האירועים כ"מיקרים קיצוניים בלבד שאינם זוכים לאהדת הציבור".

הממשלה לא התייחסה לרקע הסוציו-אקנומי בעטיו פרצו המהומות ולתסכול הרב של המפגינים. הממשלה לא התייחסה למפגינים כמייצגים שכבה כלכלית- חברתית מסוימת ובחרה להדגיש, כי הם רק מעטים למרות שבפועל המפגינים ייצגו את כאבם של יוצאי צפון אפריקה ועדות המזרח בכלל על רקע האפליה העדתית.

סעיף ב'

ההשפעות של אירועי ואדי סאליב על החברה בישראל:

1. **שאלת הקיפוח של יוצאי צפון אפריקה ואסיה הועלתה בפעם הראשונה במלוא חריפותה בפני כלל אזרחי המדינה.** נחשפו המרירות והתסכול שהצטברו בקרב עולי ארצות האיסלאם נגד החברה והממסד במדינת ישראל. החסרונות והכשלים של תהליכי הקליטה של חלק מיהודי ארצות האיסלאם, הועלו בפעם הראשונה למודעות הציבור במדינת ישראל. התמונות והקולות מהאירוע, שזכו לסיקור תקשורתי רחב, עוררו לראשונה שאלות מהותיות הנוגעות למדיניות הקליטה.
2. **בעקבות פרסום המלצות הוועדה הציבורית שמונתה לבדיקת הנושא, ביצעו הממשלה והעיריות תיקונים ושיפורים מידיים.** שכר פועלי הדחק הוגדל, מכסת ימי העבודה בחודש שנתנו לשכות העבודה הוגדלה, מתן קצבאות למשפחות מרובות ילדים זורז, ונעשו ניסיונות לפתור בעיות של מחוסרי דיור ומפוני מעברות.
3. **המפלגות הוותיקות הגדילו את מספר המועמדים יוצאי צפון אפריקה ואסיה.** הוקמו כמה רשימות עדתיות.
4. **האירועים יצרו דינמיקה שהשפיעה באיטיות במהלך השנים על מגמה לשפר את השכלת הדור השני, באמצעות הקניית השפה העברית, קבלת חוק חינוך חובה וקבלת חוק חינוך ממלכתי.** נעשה גם ניסיון לשפר את רמת חייהם ואת דפוסי התעסוקה שלהם.
5. **בטווח הקצר, לא הביאו האירועים לשינוי במצבם של עולי צפון אפריקה.** אך היו אלה הניצנים הראשונים להמשך דרכי המאבק בשנות ה-70 של תנועות המחאה כמו "הפנתרים השחורים".

השפעות אלה עמדו בסתירה לעמדת הממשלה בכך שהיה ברור כי הממשלה במדיניותה גרמה לתסכול ולמתח רב בקרב התושבים בואדי סאליב ובקרב יוצאי צפון אפריקה ואסיה וכי עליה לשנות את מדיניותה.

הממשלה שניסתה להתנער מאחריותה לאירועים הבינה, כי רק שינוי מהותי במדיניותה יפיג מתחים ויאפשר את תמיכת הציבור בה.

יחידת מבוא: נושאים נבחרים תולדות ישראל והעמים - 1945-1950

על הנבחן לענות בקצרה על אחת מהשאלות 23-25

שאלה מספר 23

בתום מלחמת העולם השנייה שקעו שתי המעצמות המסורתיות, בריטניה וצרפת, ונוצר עולם דו גושי אשר בו ארצות הברית וברית המועצות מובילות את העולם. בגלל החשש שמלחמה בין שתי המעצמות תהיה מלחמה גרעינית, לא הגיעו שתי המעצמות לעימות צבאי מלא, אלא למלחמת השפעה אשר בה כל אחת מן המעצמות מנסה להשליט את השפעתה על כמה שיותר מדינות. ברית המועצות ניסתה להשליט קומוניזם וארצות הברית דמוקרטיה.

שאלה מספר 24

ארה"ב- בעיקרון התנגדה מזכירות המדינה בארה"ב לתכנית החלוקה. אולם הנשיא טרומן בניגוד לדעת מחלקת המדינה, הוביל מהלך של תמיכה בתכנית. הגורם המרכזי היה רצונו של טרומן לבלום השפעה סובייטית במזרח התיכון ולנסות לייצב דמוקרטיה באזור (כחלק מן המלחמה הקרה). לצד זאת, גילה טרומן אנושיות בנוגע לפליטים היהודיים שנותרו באירופה, הקמת מדינה יהודית לפי גישה זו תפתור את בעיית הפליטים.

שאלה מספר 25

השלב הראשון במלחמת העצמאות נפתח יום למחרת ההצבעה באו"ם בכ"ט בנובמבר והסתיים עם הכרזת המדינה ב- ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948). מאפייני השלב הראשון היו:

1. מלחמה בערים המעורבות-שורה של מעשי טרור וצליפות של הערבים בערים כמו יפו, חיפה, ירושלים וצפת הפכו את החיים לבלתי אפשריים עבור היהודים, באחת הפעולות בבתי הזיקוק נהרגו 39 יהודים.
2. המערכה על דרכי התחבורה-מכיוון שלא היה רצף טריטוריאלי יהודי, ניסו הערבים לנתק את היישובים היהודיים באמצעות מארבים, צליפות, מוקשים ודרכים נוספות. המאבק על הדרכים שיתק את העברת המזון, התחמושת וכוח האדם ליישובים יהודיים.